

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Eva Orossová

**Bezproblémová výstavba?
Srovnání reakcí německé společnosti na stavbu mešit
v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Eva Orossová**

Vedoucí práce: **PhDr. Michal Dimitrov**

Oponent práce:

Rok obhajoby: **2014**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

OROSSOVÁ, Eva. *Bezproblémová výstavba? Srovnání reakce německé společnosti na stavbu mešit v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. 2014. XX s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Michal Dimitrov.

Abstrakt

Bakalářská práce *Bezproblémová výstavba? Srovnání reakcí německé společnosti na stavbu mešit v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem* srovnává výstavbu mešity Merkez v duisburské čtvrti Marxloh s výstavbou mešity Zentralmoschee v kolínské čtvrti Ehrenfeld. Přestože jsou zvolené případy strukturálně podobné, vyvolaly ve společnosti zcela odlišné reakce – mešita Merkez byla přijata kladně a platí jako příklad bezproblémové výstavby, mešita Zentralmoschee naopak vedla ke konfliktu, vyvolala protestní akce a je vnímána jako kontroverzní stavba. Cílem práce je detailně popsat oba případy, identifikovat jejich podobnosti a rozdíly a prostřednictvím komparace na základě sledovaných aspektů porozumět příčinám odlišných reakcí na výstavbu těchto mešit. Interpretativní komparativní studie sleduje dvě skupiny faktorů, které ovlivňují reflexi výstavby mešity společností. První skupinu tvoří strukturální faktory, mezi něž patří charakter lokality, vzhled mešity a funkce mešity; druhou skupinu představuje diskuze klíčových aktérů veřejného a občanského sektoru, kteří zasahují do procesu výstavby mešity a formují veřejné mínění. Práce operuje především s primárními zdroji, jako jsou záznamy ze zasedání městských zastupitelstev, projektový materiál a statistiky, a její součástí je také analýza mediální reflexe výstavby sledovaných mešit, jakožto vlivu, který do značné míry utváří veřejné mínění.

Abstract

The bachelor thesis *Non-problematic Construction? A Comparison of German Society's Reaction to the Construction of the Mosques in Duisburg and Cologne* compares the construction of the Merkez Mosque in Duisburg-Marxloh with the construction of the Central Mosque in Cologne-Ehrenfeld. Despite these two mosques being structurally similar, the reaction of the German society to their construction has been completely different. The Merkez Mosque has been accepted and represents a non-problematic construction; in contrast, the Central Mosque led to a conflict while provoking protests, and it is perceived as a controversial building. This thesis aims to describe both cases in detail, to identify their similarities and differences and to understand why subsequent reaction has differed through

a comparison based on pre-defined criteria. The thesis analyses two groups of factors which influence society's reaction to the mosque construction. The first group consists of structural factors such as the nature of the surrounding area, the site of the mosque and its function; the second group includes the debate between key public and civic actors who affect the construction process and also influence society's opinion. The thesis works primarily with primary sources such as Minutes of municipal administrations' sessions, project materials, or statistics. It contains also an analysis of media reaction to the reported construction, as the media is considered to influence public opinion the most.

Klíčová slova

Německo, Severní Porýní-Vestfálsko, Duisburg, Kolín nad Rýnem, mešita, stavba mešit, turečtí imigranti, integrace, islám

Keywords

Germany, North Rhine-Westphalia, Duisburg, Cologne, mosque, mosque building, Turkish immigrants, integration, Islam

Rozsah práce: 75 755 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depositáři Univerzity Karlovy a používána pro studijní a výzkumné účely v souladu s autorským právem.

V Praze dne

Eva Orossová

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu PhDr. Michalu Dimitrovovi za velmi konstruktivní spolupráci, za jeho obětavost, vstřícnost a veškerý čas, který této práci věnoval.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Eva Orossová

E-mail:

eva.orossova@gmail.com

Semestr:

LS

Akademický rok:

2012/2013

Název práce:

Bezproblémová výstavba? Srovnání reakcí německé společnosti na stavbu mešit v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem

Předpokládaný termín dokončení:

LS 2013/2014

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Ota Konrád, Ph.D.

Vedoucí práce:

PhDr. Michal Dimitrov

Zdůvodnění výběru tématu práce:

Zájem o islámskou kulturu a střet této kultury s kulturou západní. Tento jev se v posledních desetiletích stává jedním z nejdůležitějších témat politiků a veřejnosti nejvyspělejších evropských států, které řeší integraci přistěhovalců do společnosti. Mezi tyto státy patří i Spolková republika Německo, kde podobně jako v dalších zemích přítomnost muslimů znamená nejen příležitost pro vzájemné poznání se, ale i nutnost řešit konflikty, které s sebou sžívání se obou kultur přináší. Stavba mešit je velmi dobrým příkladem obou těchto aspektů.

Předpokládaný cíl:

Cílem bakalářské práce je zpracování zdrojů týkajících se stavby vybraných mešit, analýza průběhu realizace obou projektů, jejich srovnání a následná formulace aspektů, které měly vliv na odlišnou reakci většinové společnosti na stavbu vybraných mešit.

Základní charakteristika tématu:

Stavba mešit patří v SRN k hlavním tématům souvisejících s integrací muslimů do společnosti. Vybrané mešity v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem jsou příkladem pozitivního a negativního průběhu debaty o tomto tématu a samotné realizaci staveb. V obou případech hrála důležitou roli komunikace politické reprezentace města s muslimskou organizací, která stavby zaštitila. Zároveň se však jako důležité ukázaly i další aspekty zohledňující pozici muslimské komunity v daném městě, umístění mešity, její vzhled a funkce, role médií v celé záležitosti a stereotypy spojené s muslimy a islámskou kulturou, které jsou v západní společnosti rozšířené. Komparace staveb dokazuje komplexnost tématu a konkretizuje jeho pozici ve veřejné debatě a zároveň poskytuje prostor k zamyšlení nad řešením problémů ztěžujících integraci muslimů v SRN.

Předpokládaná struktura práce:

1. Úvod
2. Komparace strukturálních faktorů výstavby mešit
3. Komparace diskuze veřejných a občanských aktérů o výstavbě mešit
4. Závěr
5. Zdroje

Základní literatura:

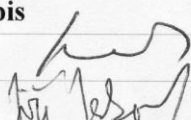
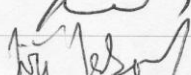
1. Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen*

Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008).

2. Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009).
3. Franz, Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008).
4. Jürgen Bellers, Hrsg., *Zur Sache Sarrazin* (Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2010).
5. Martin Klapetek, *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku: Význam náboženství jako identifikačního prvku při integraci do západních společností* (Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011).
6. Ralph Giordano, *Erinnerungen eines Davongekommenen* (Köln: Kiepenheuer&Witsch, 2007).
7. Birgit Schulz a Gerhard Schick, dokumentární film *Allah in Ehrenfeld* (ARD: 2012).
8. Záznamy ze zasedání městských zastupitelstev
9. Statistiky a studie související s imigrací Turků do SRN
10. Periodický tisk

Podpis studenta a datum:

4.11.2013 Oronová

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře	4.11.2013	
Garant oboru	4.11.2013	

Obsah

Úvod	2
1.1 Cíl, metodologie a struktura práce.....	5
1.2 Zhodnocení zdrojů.....	7
2. Komparace strukturálních faktorů výstavby mešit	12
2.1 Charakter lokality	12
2.2 Vzhled mešity	14
2.3 Funkce mešity.....	15
2.4 Shrnutí dílčích výsledků	16
3. Komparace diskuze veřejných a občanských aktérů o výstavbě mešit	18
3.1 Interakce DITIBu s městskou politickou reprezentací	18
3.2 Občanský sektor – protestní hnutí	23
3.3 Mediální pokrytí výstavby mešit	27
3.4 Shrnutí dílčích výsledků	33
Závěr	35
Summary	39
Seznam zkratk	41
Použité zdroje	42
I. Primární zdroje.....	42
II. Sekundární zdroje	47
III. Internetové portály.....	47
Seznam příloh	49
Přílohy	50

Úvod

Výstavba mešit je součástí debaty o přistěhovalectví a integraci muslimů ve Spolkové republice Německo (SRN). Stavba mešity Merkez v Duisburgu a mešity Zentralmoschee v Kolíně nad Rýnem, kterými se zabývá předkládaná práce, byla městskými zastupiteli schválena přibližně ve stejnou dobu. Obě mešity se měly stát důstojným a reprezentativním místem setkávání muslimů a svým programem měly také přispět k jejich integraci do většinové společnosti. Plány na stavbu obou mešit předložila organizace Turecko-islámská unie organizace pro náboženství (*Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion*, dále pod tureckou zkratkou DITIB)¹, která zastupuje nejpočetnější muslimskou komunitu v SRN² – Turky³. Obě mešity stojí ve stejné spolkové zemi, Severním Porýní-Vestfálsku, které se pro svůj průmyslový charakter už od konce 50. let 20. století stalo centrem příchodu gastarbeiterů a kde dnes sídlí třetina všech v Německu žijících Turků.⁴ I přes všechny tyto shodné aspekty však duisburská mešita Merkez funguje již šestým rokem a těší se velmi dobré pověsti, zatímco stavba kolínské mešity Zentralmoschee dosud nebyla dokončena a provází ji především kontroverze a protesty kolínských obyvatel.

Existence mešit demonstruje nejen početnost, ale také vliv a pozici muslimské komunity ve městě, regionu a vlastně i celé republice. Reakce většinové společnosti na realizaci takto významné stavby je velmi důležitá, protože ukazuje její ochotu vyjít muslimské menšině vstříc, de facto ji přijmout za právoplatného partnera, souseda. Zároveň je také zrcadlem politiky samotné muslimské komunity v rámci integrace a její vstřícnosti vůči nemuslimské většině. Výstavba mešit tedy reflektuje postup a úspěšnost integrace muslimů

¹ Cílem organizace DITIB je pomáhat muslimům v Německu s integrací do většinové společnosti a zároveň s uchováním si muslimské identity. Nedůvěru většinové společnosti vůči DITIBu ovšem živí fakt, že je tato organizace závislá na turecké vládě, která organizaci zajišťuje velkou část finančních prostředků a posílá do Německa turecké imámy, aby stáli v čele DITIBem postavených mešit. Kvůli tomu je DITIB někdy představován jako přímý nástroj tureckého a potažmo islámského vlivu v Německu. Složitá struktura organizace a široká nabídka aktivit navíc vytváří dojem, že DITIB ovlivňuje život muslimů do takové míry, že vlastně vytváří jakýsi stát ve státě. (Podrobně viz Martin Klapetek, *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku: Význam náboženství jako identifikačního prvku při integraci do západních společností* (Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011), 51-54 a 117-122.)

² *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit*, Statistisches Bundesamt (Wiesbaden 2013), 37, <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Arbeitsmarkt/Erwerbstaetigkeit/Erwerbstaetigkeit.html> (staženo 13. 1. 2014).

³ Turecká komunita v SRN je nehomogenní, její příslušníci se vzájemně liší délkou pobytu v Německu, státním občanstvím i etnicitou a náboženskou podskupinou, ke které se hlásí. V německé terminologii se pro vyjádření rozdílů používají pojmy „Turci v Německu“ (*Türken in Deutschland*, přistěhovalci s tureckým občanstvím), „němečtí Turci“ (*Deuschtürken*, turečtí přistěhováci, kteří získali německé občanství) a „Němci s tureckými kořeny“ (*türkischstämmige Deutschen*, děti přistěhovalců, které se narodily na území SRN a mají německé občanství). Ve statistikách jsou do turecké minority zpravidla počítány i další etnické a náboženské skupiny tureckých přistěhovalců, např. Kurdové, alevité a šiité.

⁴ K 31.12.2012 žilo v SRN 1 585 717 Turků, z nich 529 575 v Severním Porýní-Vestfálsku. Pro srovnání: v sousedním Bádensku-Virtembersku, kde se nachází druhá největší turecká komunita, žilo ve stejnou dobu jen 274 055 Turků. (Zdroj: *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit*, Statistisches Bundesamt (Wiesbaden 2013), 37, 89 a 90, <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Arbeitsmarkt/Erwerbstaetigkeit/Erwerbstaetigkeit.html> (staženo 13. 1. 2014).)

do většinové společnosti, který nemusí být nutně hladký a rychlý, přestože spolu dvě odlišné komunity žijí na jednom místě už několik desítek let.

V islámu hraje mešita zcela zásadní roli. Funguje jako modlitebna, centrum náboženského života, ale také centrum kultury a společenského života. Pro muslimské přistěhovalce je proto mešita neodmyslitelnou součástí každodenního života. V průmyslových městech s početnými muslimskými komunitami, jako jsou Mnichov, Hamburk, Bielefeld, Kolín nad Rýnem nebo Duisburg, vznikaly první mešity už v 50. a 60. letech 20. století, kdy do SRN za prací přicházelo mnoho muslimských přistěhovalců. Tyto mešity byly pouze provizorní a mnohé z nich také s návratem přistěhovalců zpět do vlasti zanikly. S dalšími vlnami přistěhovalců v 70. a později pak v 90. letech a dále však vznikaly nové mešity a modlitebny, z nichž většina přežila díky tomu, že se mnozí přistěhovalci rozhodli v Německu zůstat natrvalo. Většina těchto mešit byla pouze místnostmi v obytných domech a jejich existence tedy byla pro běžnou veřejnost téměř neviditelná. V poslední době však roste počet tzv. reprezentativních mešit, větších staveb svérázného zevnějšku včetně pro mešitu typických minaretů, které jsou nepřehlédnutelné a konfrontují veřejnost s fenoménem integrace islámu do většinové společnosti. Podle oficiálních statistik existovalo v roce 2009 v celé SRN přes 2 600 muslimských modliteben, 260 z nich byly reprezentativní mešity s minarety. Ve stavbě bylo v té době přes 160 nových reprezentativních mešit.⁵

V současné době žije na území SRN mezi 3,8 a 4,3 miliony muslimů, což je zhruba 5% z celkového počtu obyvatel.⁶ Většina těchto muslimů žije v Německu už mnoho let nebo se tu dokonce narodila, stále si však uchovává původní náboženskou a do značné míry také kulturní identitu, což se stále více projevuje i v jejich požadavcích vůči většinové přijímající společnosti (*Aufnahmegesellschaft*). Příkladem je jejich snaha prosadit výuku islámu nebo alespoň její částečné zahrnutí do výuky náboženství ve školách nebo zavedení muslimských svátků do kalendáře a jejich zohlednění v harmonogramu škol a pracovišť. Čím je však svéráznost muslimů žijících v Německu viditelnější a diskutovanější, tím více se ve většinové společnosti šíří strach z jejich možné budoucí převahy, vzniku paralelní společnosti (*Parallellgesellschaft*) a ghetoizace (*Ghettoisierung*) čtvrtí s vysokým počtem muslimských obyvatel, kteří nemluví německy a řídí se právem šaría⁷. Strach z islámu prohlubují radikální islamistické skupiny operující na území Německa, teroristické útoky a také názory některých

⁵ „Anzahl der muslimischen Moscheen und Gebetsräume in Deutschland im Jahr 2009“, Webseite des Statistik-Portals, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/72323/umfrage/muslimische-moscheen-und-gebetsraeume-in-deutschland/> (staženo 20. 2. 2014).

⁶ „Islam in Deutschland“, Offizielle Webseite des Bundesministeriums des Innern, http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Staat-Religion/Islam/islam_node.html (staženo 20. 2. 2014).

⁷ Naika Foroutan, *Identity and (Muslim) Integration in Germany* (Washington, D. C.: Migration Policy Institute, March 2013), 5, <http://www.migrationpolicy.org/research/identity-and-muslim-integration-germany> (staženo 3. 4. 2014).

významných osobností, které muslimské přistěhovalce označují za hrozbu a problém pro německou společnost. Příkladem je kontroverzní kniha *Německo páchá sebevraždu* německého ekonoma a vládního úředníka Thila Sarrazina⁸, která na podzim roku 2010 vyvolala rozsáhlou celospolečenskou debatu o integraci imigrantů v SRN.

Podle slov bývalého německého prezidenta Wulffa islám k Německu patří.⁹ S tímto názorem se dnes ztotožňuje většina parlamentně zastoupených stran, v jejichž programech je zformulována potřeba muslimské přistěhovalce integrovat¹⁰. I podle zprávy spolkového pověřence pro integraci (*Bundesintegrationsbeauftragte*) z roku 2010 je SRN přistěhovaleckou zemí (*Einwanderungsland*) a integrace proto pro společnost představuje klíčový úkol současnosti.¹¹ Samotný pojem integrace však dosud nebyl konkretizován a každý ho proto chápe jinak – někteří jako asimilaci (*Assimilation*) přistěhovalců na blíže neidentifikovanou dominantní kulturu (*Leitkultur*), jiní jako zvládnutí německého jazyka a respektování ústavy a zákonů.¹² Asimilaci odmítají především přistěhovalci, kteří ji chápou jako nucené poněmčení, a odvolávají se na německou ústavu (*Grundgesetz*). Ta jim zaručuje například svobodu vyznání a právo na nerušený výkon náboženství, které lze mj. chápat i jako právo na výstavbu mešit. Pouhé zvládnutí německého jazyka a dodržování zákonů však některým přijde pro úspěšnou integraci přistěhovalců do většinové společnosti nedostačující. Politolog Bernard Peters například upozorňuje na kulturní rozdíly, které chápe jako překážku integrace, a tvrdí, že integrace je možná pouze tehdy, když společnost sdílí kolektivní cíle a hodnoty.¹³ Konkrétní podoba integrace je zatím stále předmětem dialogu přijímající společnosti (zastupované zejména politickými stranami, církvemi, odbory a zájmovými skupinami) s přistěhovalci (hovořícími prostřednictvím náboženských a zájmových organizací).¹⁴

⁸ Thilo Sarrazin, *Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen* (München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2010). Kniha je dostupná také v českém překladu Františka Štíchy: Thilo Sarrazin, *Německo páchá sebevraždu: Jak dáváme svou zemi všanc* (Praha: Academia, 2011).

⁹ Tato slova pronesl německý prezident Christian Wulff ve svém projevu u příležitosti 20. výročí znovusjednocení Německa 3. 10. 2010.

¹⁰ Viz volební programy CDU, SPD, FDP a Bündnis 90/Die Grünen k volbám do Spolkového sněmu 2013 dostupné na internetových stránkách těchto politických stran.

¹¹ Berthold Löffler, *Integration in Deutschland: Zwischen Assimilation und Multikulturalismus* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH 2011), 2.

¹² *Ibid.*, 2-3.

¹³ *Ibid.*, 18.

¹⁴ *Ibid.*, 341-348.

1.1 Cíl, metodologie a struktura práce

O faktorech zajišťujících bezproblémový průběh stavby mešit se v Německu diskutuje především na mediální úrovni. Dosud však neexistují odborné práce, které by se detailně zabývaly otázkou, jak dosáhnout politického a společenského konsensu při výstavbě mešit na cestě k úspěšnému soužití obyvatel v multikulturní společnosti. Cílem této práce je proto vytvořit empirickou interpretativní komparativní případovou studii, která umožní identifikovat širší rámec faktorů, které mají na tuto otázku zásadní vliv.

Tato práce srovnává dva strukturálně podobné případy – výstavbu mešity Merkez v duisburském Marxlohu a výstavbu mešity Zentralmoschee v kolínském Ehrenfeldu, které vedly k různým výsledkům. Mešitu Merkez lze z analytického hlediska chápat jako příklad bezproblémové výstavby, čili konsensu, zatímco mešita Zentralmoschee představuje problémovou výstavbu, jelikož vedla ke konfliktu. Cílem práce je detailně popsat vybrané případy, identifikovat jejich podobnosti a rozdíly a prostřednictvím komparace na základě sledovaných aspektů se pokusit porozumět důvodům pro existenci či absenci společenského konsensu (respektive konfliktu) u výstavby a funkce těchto dvou konkrétních mešit.

Faktory, které ovlivňují existenci či neexistenci širokého konsensu ve sledovaných případech výstavby mešit a které jsou klíčové pro porozumění diskuzi o výstavbě mešit, byly identifikovány pomocí metody hermeneutického kruhu. Nalezené faktory lze rozdělit do dvou skupin podle typu kritérií, na jejichž základě jsou případy výstavby mešity Merkez a mešity Zentralmoschee srovnávány.

První skupinu tvoří strukturální faktory výstavby mešit. Mezi ně patří „topos“ (řecky τοπος – místo), tedy charakter lokality, kde mešita stojí, hodnocený podle demografických, geografických a socioekonomických parametrů v souvislosti s tím, jaké skupině obyvatel na daném místě je mešita určena. Složení obyvatel města a čtvrti, pro které byla mešita naplánována, ukazuje, jak početná skupina lidí má na stavbě mešity přímý zájem. Umístění stavby ve městě rozhoduje o tom, jak výrazně stavba zasáhne do jeho celkového vzhledu a identity. Pokud se mešita nachází v přistěhovalecké čtvrti s nižší životní úrovní, hrozí, že se tento charakter odlišující čtvrt' od zbytku města v důsledku stavby prohloubí.

Dalším kritériem v rámci strukturálních faktorů je vzhled mešity, jinými slovy její architektonická podoba (externí i interní), která je zásahem do charakteru lokality („topos“). Vzhled mešity lze vyhodnotit na základě výšky kupole, výšky minaretů, výšky mešity v porovnání s výškou kostelů v okolí, architektonického stylu stavby a transparentnosti stavby. Výška mešity často zásadně ovlivňuje panorama města. Je-li mešita z dálky viditelná,

pak je spolu s ní viditelnější i přítomnost muslimské komunity ve městě. Ve vztahu k výšce křesťanských staveb v okolí vyjadřuje výška mešity vztah muslimů ke křesťanům, hierarchii věrouk na daném místě. Architektonický styl a transparentnost mešity (např. velká okna, kterými lze nahlédnout dovnitř) odráží politiku muslimské organizace ve městě. Vzhledově tradiční a nepřístupná mešita může poukazovat na sklon organizace k separování muslimů od většinové společnosti a naopak. Vzhledově zajímavá stavba má potenciál stát se turistickou atrakcí. Zvýšená pozornost veřejnosti by se pak opět projevila posílením pozice muslimů ve městě.

Posledním kritériem v první skupině je funkce mešity. Definiují ji typ muslimské organizace, která mešitu staví, jazyk názvu mešity, význam názvu mešity, kapacita modlitebny, význam mešity pro muslimskou organizaci, deklarovaný účel stavby a přístupnost mešity pro nemuslimy. Každá muslimská organizace sleduje jiné cíle a zastupuje zájmy jiné muslimské komunity. Proto se i využití mešit liší podle toho, které organizaci stavba náleží. Název mešity, jazyk názvu a přístupnost stavby pro nemuslimy jsou projevem otevřenosti (respektive uzavřenosti) muslimské organizace vůči většinové společnosti. Kapacita modlitebny určuje důležitost mešity v porovnání s jinými mešitami; čím je mešita větší, tím vyšší postavení má v rámci muslimské komunity a sítě mešit ve městě, potažmo státě. Postavení mešity podobným způsobem ovlivňuje i její význam pro muslimskou organizaci. Je-li mešita pro organizaci něčím výjimečná, pak má vyšší postavení i vůči jiným mešitám, a to i těm, které vlastní jiná organizace.

Druhou skupinu faktorů tvoří diskuze klíčových aktérů veřejného a občanského sektoru, kteří přímo či nepřímo zasahují do procesu výstavby mešity a formují veřejné mínění. Jako výchozí bylo pro identifikaci sítě relevantních aktérů v dané lokalitě použito schéma z publikace *Analýza a tvorba veřejných politik*¹⁵. Z analýzy vyplynulo, že roli nejvýznamnějších aktérů veřejného sektoru ve sledovaných případech plní městská politická reprezentace, politické strany Die Linke, pravicově extremistická strana NPD, Ministerstvo dopravy, výstavby a rozvoje měst spolkové republiky Severní Porýní-Vestfálsko a Evropská unie. Významnými aktéry občanského sektoru jsou ve sledovaných případech muslimská organizace DITIB, evangelická církev, extrémně pravicové Občanské hnutí Pro Köln (respektive Občanské hnutí Pro NRW), sociální hnutí a neziskové organizace působící v daném místě. Aktéři jsou v této práci hodnoceni z hlediska pozice, kterou k výstavbě mešit zaujali, tedy podle své argumentace v této záležitosti, a podle toho, jak ovlivnili průběh

¹⁵ Arnošt Veselý a Martin Nekola, eds., *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2007), 229.

stavby. Proces výstavby vybraných mešit byl sledován na základě interakce těchto aktérů s různým vlivem v čase.

Zvláštní pozornost je věnována otázce vlivu médií, jakožto hlavnímu zprostředkovateli informací, na průběh událostí a reflexi výstavby sledovaných mešit veřejností. Smyslem této části přitom není analýza co největšího počtu článků vztahujících se k danému tématu ve smyslu kvantitativní či kvalitativní obsahové analýzy (takový postup by vydal na samostatnou práci), nýbrž interpretace role médií na základě existujících dílčích analýz dostupných v publikacích *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* a *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (viz níže), doplněných o vlastní analýzu vzorku 23 článků o sledovaných mešitách z nejčtenějších deníků a magazínů v SRN (Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Welt, Die Zeit, Der Spiegel, Focus), respektive v daném místě (Kölner Stadt-Anzeiger).

Struktura práce odpovídá postupu komparace podle nalezených faktorů a stanovených kritérií. První kapitola je věnována strukturálním faktorům výstavby mešit. Je rozdělena do čtyř částí, z nichž první tři se věnují zvlášť každému ze stanovených kritérií a poslední nabízí stručné shrnutí výsledků tohoto dílu komparace. Druhá kapitola se zabývá diskuzí veřejných a občanských aktérů. Je rovněž rozdělena do čtyř částí. První část popisuje interakci DITIBu s městskou politickou reprezentací, druhá část je věnována občanskému sektoru, jmenovitě protestnímu hnutí, třetí část sleduje mediální pokrytí výstavby vybraných mešit a čtvrtá část opět přináší stručný přehled výsledků v tomto případě druhého dílu komparace.

Práce se zabývá pouze obdobím od roku 2003, kdy byla schválena stavba mešity Merkez v duisburském Marxlohu, do konce roku 2013, kdy byly uvedeny do provozu první části mešity Zentralmoschee v kolínském Ehrenfeldu.

1.2 Zhodnocení zdrojů

V české odborné literatuře se přítomnosti islámu v současné SRN podrobně věnuje pouze publikace Martina Klapetka *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku: Význam náboženství jako identifikačního prvku při integraci do západních společností*¹⁶. Tato

¹⁶ Martin Klapetek, *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku: Význam náboženství jako identifikačního prvku při integraci do západních společností* (Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011).

publikace popisuje původ muslimů v SRN a podrobně se věnuje všem existujícím muslimským organizacím na území SRN.

V německé odborné literatuře existuje poměrně široká nabídka publikací, které se zabývají výstavbou mešit v SRN. Autoři se v nich zmiňují o jednotlivých případech, z celkového pohledu jsou však práce vzájemně nevyvážené, nekorespondují spolu a autoři na sebe nereagují, nepoužívají sjednocené názvosloví a nevytváří ucelenou debatu o výstavbě mešit. Z toho důvodu je debata na toto téma roztržštěná. Základní literaturu k tématu představují čtyři tituly:

Prvním je publikace *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung*¹⁷. Tato publikace se věnuje problematice stavby mešit v SRN. Kromě obecných informací byly pro předkládanou práci důležité především pasáže týkající se mešity Zentralmoschee v Kolíně nad Rýnem, které popisovaly roli extrémně pravicového Občanského hnutí Pro Köln, deníku Kölner Stadt-Anzeiger a spisovatele a publicisty Ralpa Giordana. Autoři krátce zmiňují i stavbu mešity Merkez v Duisburgu jako příklad bezproblémové stavby, aniž by však čtenáři poskytli jakékoliv bližší informace. Stavba těchto dvou mešit tedy je postavena do kontrastu, hlubší komparaci však autoři nenabízí.

Další publikace *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien*¹⁸ je sbírkou 18 esejů od autorů různých profesí a názorů. Pro předkládanou práci jsou nejdůležitější eseje *Kommunikation und zivilgesellschaftliches Engagement am Beispiel des Projekts „Begegnungsstätte in der Moschee“ in Duisburg-Marxloh* od socioložky a vedoucí instituce Referát pro integraci (*Referat für Integration*) v Duisburgu Leyly Özmal, která se jako jediná hlouběji věnuje stavbě mešity Merkez, o níž má ze své pozice zástupkyně městské správy dostatečné informace. S ohledem na svou funkci ji však představuje pouze z pozitivní stránky, zcela tedy opomíná politické aspekty výstavby a nebezpečí separace turecké komunity; dále *Kulturkampf von rechts – Das Dilemma der Kölner Moscheedebatte* od politologa a přednášejícího z Kolínské univerzity (*Universität Köln*) Kemala Bozaye, který popisuje kritické momenty přípravy projektu Zentralmoschee; a dále *Pro Köln – Entstehung und Aktivitäten* od politologa a vedoucího instituce Informační a vzdělávací místo proti pravicovému extremismu (*Info- und Bildungsstelle gegen Rechtsextremismus*) v kolínském

¹⁷ Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: C.H. Beck, 2009).

¹⁸ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008).

Dokumentačním centru NS (*NS-Dokumentationszentrum*) Hanse-Petera Killiguse, referenta Rýnského antirasistického vzdělávacího fóra *Antirassistisches Bildungsforum Rheinland*) Jürgena Peterse a sociologa Alexandra Häuslera, kteří píšou o vzniku a taktice Občanského hnutí pro Köln; a dále *Umgang mit Pro Köln im Stadtrat* od historičky a žurnalistky Susany dos Santos Herrmann, která rozebírá aktivitu Pro Köln v městské radě a následné reakce ostatních frakcí; a „*Wo, wenn nicht in Köln?*“ *Zur Moscheebau – Berichterstattung des Kölner Stadtanzeigers* od kulturologa a sociologa Andrease Lindnera, který analyzuje přístup redakce deníku Kölner Stadt-Anzeiger k plánu mešity Zentralmoschee a s ní spojenými událostmi.

Třetím titulem je publikace *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration*¹⁹. Tato publikace je rovněž sbírkou esejů, jsou v ní však otištěné i vybrané články z novin (*Die Zeit*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Kölner Stadt-Anzeiger* a *Süddeutsche Zeitung*) a rozhovory s intelektuálem židovského původu a reportérem týdeníku *Der Spiegel* Henrykem M. Broderem (rozhovor převzatý z KStA), kardinálem a kolínským arcibiskupem Joachimem Meisnerem (rozhovor převzatý z vysílání Deutschlandradio), architektem Paulem Böhmem a architektkou Dörse Gatermannovou (oba rozhovory byly pořízeny přímo pro tuto publikaci). Knihu sestavil šéfredaktor kolínského deníku Kölner Stadt-Anzeiger Franz Sommerfeld. Všechny příspěvky se týkají stavby mešity Zentralmoschee a jsou především vyjádřením názorů jednotlivých přispěvatelů na tento projekt a s ním spojené události. Z těchto důvodů nelze publikaci považovat za zcela objektivní, i přesto se v ní však nachází mnoho podnětů užitečných pro hlubší výzkum souvislostí jednotlivých případů a i pro obecnou problematiku výstavby mešit (např. výběr architekta Paula Böhma nebo projednávání projektu v městské radě) a především rozhodujících pohledů názorových vůdců (opinion leaders, zde Ralph Giordano) a různých, převážně kritických pohledů na stavbu mešit (Dörte Gatermannová).

Čtvrtou publikací je další sbírka esejů s názvem *Zur Sache Sarrazin*²⁰. Přispěvatelé této publikace reagují na diskuzi kolem kontroverzní knihy Thila Sarrazina *Deutschland schafft sich ab* vydanou v roce 2010 (česky *Německo páchá sebevraždu*, Academia 2011) a de facto obhajují a dále rozšiřují jeho argumenty. Pro předkládanou práci byl důležitý příspěvek Ralpha Giordana, který zde nejen reaguje na Sarrazinovu knihu, ale vyjadřuje i svůj skeptický

¹⁹ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenhauer & Witsch, 2008).

²⁰ Jürgen Bellers, Jürgen, Hrsg., *Zur Sache Sarrazin* (Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2010).

postoj k přítomnosti muslimských imigrantů v Německu. Doplňujícím zdrojem Giordanových názorů je jeho autobiografie *Erinnerungen eines Davongekommenen*²¹.

Důležité informace o průběhu stavby mešity Zentralmoschee nabízí dokument *Allah in Ehrenfeld* německé televizní stanice ARD, který zachycuje proces schvalování projektu stavby Zentralmoschee a mapuje protesty obyvatel města až do roku 2012. Autoři se zaměřili především na záběry protestujících Kolíňanů a na osobnosti, o které se v průběhu stavby zajímala média, tedy na primátora Fritze Schrammu, architekta Paula Böhma, spisovatele a publicistu Ralpha Giordana, zástupce DITIBu Bekira Albogu a další, o něco méně se věnují aktivitám Pro Köln a mešitě samotné. Dokument v zásadě nabízí rozšířený mediální obraz mešity Zentralmoschee a stejně jako novinové články a televizní debaty opomíjí geografické, demografické a socioekonomické aspekty výstavby.

Velmi důležitým zdrojem informací o stavbě vybraných mešit jsou záznamy ze zasedání městských rad v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem, statistické zprávy a tabulky Spolkového ministerstva vnitra (*Bundesministerium des Innern*), různých spolkových a městských úřadů, např. Spolkové centrály pro politické vzdělávání (*Bundeszentrale für politische Bildung*) nebo Úřadu pro statistiky, průzkumy a evropské záležitosti (*Amt für Statistik, Stadtforschung und Europaangelegenheiten*) města Duisburgu, dále ze stránek duisburské a kolínské radnice, Spolkového statistického úřadu (*Statistisches Bundesamt*) a Statistického portálu (*Statistik-Portal*), které obsahují technické údaje o stavbách, data, popis projektu a také místa, pro které byla daná mešita naplánována. Ne všechny potřebné informace jsou však dostupné, chybí např. počet Turků žijících v Marxlohu, většina klíčových záznamů ze zasedání městské rady v Duisburgu (např. o schválení projektu a dohodnutých parametrech, vyjádření politických frakcí) a údaje o počtu Turků z období před rokem 2004. Některé statistiky jsou zastaralé (např. počet mešit v SRN a jednotlivých spolkových zemích).

Základní informace o projektu mešity Merkez lze dohledat v brožuře vydané k zahájení projektu a také v brožuře shrnující výsledky projektu Sociální město SPV (*Soziale Stadt NRW*). Oba materiály jsou součástí těchto dvou projektů a zaměřují se proto především na stanovené cíle a jejich plnění. Z toho důvodu je třeba tyto materiály vnímat pouze jako zdroj základních údajů o projektech, který nenabízí kritický pohled ani širší rámec aspektů souvisejících se stavbou mešity Merkez.

V rámci výzkumu podnikla autorka práce 23. listopadu 2013 přímo na místě dvě expertní interview s architektem Paulem Böhmem a mluvčí organizace DITIB Ayse Aydinovou. Oba získané rozhovory plní v práci primárně explorativní funkci, výpovědi se

²¹ Ralph Giordano, *Erinnerungen eines Davongekommenen* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2007).

staly základem pro další rešerši a byly použity i jako zdroje v textu předkládané práce. Rozhovory proběhly podle předpřipraveného seznamu otázek, které cílily především na důvody, které dotazovaného (respektive zastupovanou instituci) vedly k určitému chování v průběhu stavby mešity Zentralmoschee. Autorka si je vědoma úskalí expertních interview, kterým je především pravdivost a úplnost výpovědí. Dotazovaní jsou vždy omezeni svými zájmy na daném tématu. Proto se autorka snažila získané informace důsledně ověřovat, k hodnotícím soudům přistupovat kriticky a s odstupem a sledovat zejména to, co dotazovaný zdůrazňuje a čemu se naopak vyhýbá. U obou rozhovorů byl pořízen elektronický zvukový záznam, získaný materiál byl doslovně přepsán a následně autorizován. Písemné zodpovězení otázek ke stavbě mešity Zentralmoschee a integraci muslimů žijících v SRN přislíbil i publicista Ralph Giordano. Spolupráci však nakonec odmítl a na otázky, z nichž se některé týkaly i jeho vztahu k hnutí Pro Köln a názoru na jeho akce a předvolební kampaně, odpověděl pouze slovy, jimiž otázky na základě své interpretace označil za urážku.

2. Komparace strukturálních faktorů výstavby mešit

2.1 Charakter lokality

V Duisburgu žije téměř 490 000²² obyvatel, z nichž je kolem 8 %²³ tureckého původu. Čtvrť Marxloh se nachází na severním okraji Duisburgu ve správní oblasti Hamborn. Od centra města je Marxloh vzdálený přibližně 10 kilometrů. Více než třetinu z celkového počtu 17 767 obyvatel tvoří cizinci²⁴, podle údajů Rúrského hlavního města kultury (*Kulturhauptstadt Ruhr*, projekt programu Sociální město Severního Porýní-Vestfálska, *Soziale Stadt NRW*) je dokonce téměř 60 % místních obyvatel migračního původu²⁵. Marxloh je dělnická čtvrť, má charakter maloměsta fungujícího samostatně a stranou Duisburgu, je zanedbaný²⁶ a obnovovat se ho daří především díky aktivní účasti zdejších imigrantů a penězům získaným z rozvojových programů, jako je výše zmíněné Sociální město SPV. Nevyužívané prostory jsou přestavovány na mateřské školky a hřiště, chátrající budovy jsou strhávány a postupně se opravují jednotlivé ulice.²⁷

Doménou Marxlohu je v současnosti obchod s dámskými svatebními a společenskými šaty, pánskými obleky, šperky, doplňky a vším, co je potřeba pro slavnostní příležitosti. Menší i větší obchody jako např. Elizi & Poem, Bayar nebo Beyaz stojí na hlavní marxlohské třídě Weseler Straße, která se stala nákupním centrem města. Zdejší obchody jsou vyhlášené v celém Porúří a jezdí sem nakupovat i zákazníci z Belgie, Nizozemí a Francie. Většinu obchodů vedou Turci, kteří provozují i mnohé další podniky v okolí, jako jsou restaurace, pekařství, řeznictví nebo autoškoly. Svou podnikatelskou aktivitou vytvořili Marxlohu přitažlivou image, doslova zvýšili jeho cenu (např. nezastavěný pozemek naproti mešitě, jehož cena byla před rokem 2004 dvě stě tisíc eur, se dnes podle tvrzení DITIBu prodává

²² K 31.3.2013 byl počet obyvatel Duisburgu, kteří mají ve městě hlášené trvalé bydliště, 486 611. (Zdroj: *Quartalszahlen 2010*, Stadt Duisburg: Stabstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2010), http://www.duisburg.de/vv/I-03/medien/Quartalszahlen_2010_2012.pdf (staženo 9. 1. 2014).)

²³ K 31.3.2013 byl počet tureckých obyvatel Duisburgu 36 866. (Zdroj: viz pozn. 22.)

²⁴ K 31.12.2012 žilo v Marxlohu 6 682 cizinců, kteří tak představovali 37,61 % z celkového počtu obyvatel 17 767. (Zdroj: *Einwohner nach Deutschen und Ausländern am 31. 12. 2012*, Stadt Duisburg: Stabstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2012), http://www.duisburg.de/leben/die_stadtbezirke/medien/Einwohner_nach_Deutschen_und_Auslaendern_am_31122012.pdf (staženo 9. 1. 2014).)

²⁵ Birgitte Grandt a Hartmut Eichholz, *Soziale Stadt NRW: Duisburg Marxloh*, EG DU Entwicklungsgesellschaft Duisburg mbH (März 2010), http://www.soziale-stadt.nrw.de/stadtteile_projekte/profil.php?st=duisburg-marxloh (staženo 13. 1. 2014).

²⁶ Duisburg leží v oblasti Porúří, která byla dlouhodobě nejdůležitější těžební a průmyslovou oblastí Německa. Od 60. let 20. století však význam místní produkce slábně, mnohé závody byly zavřeny a s nimi odcházeli i zaměstnanci, kteří se stěhovali do míst s lepšími pracovními podmínkami. V současnosti je cílem městské správy Duisburg revitalizovat a přilákat zpátky zejména kvalifikované pracovní síly a rodiny s dětmi.

²⁷ Grandt a Eichholz, *Soziale Stadt NRW...*

za dva miliony²⁸) a přilákali návštěvníky. Snaha čtvrt' zvelebit se v poslední době začíná pomalu projevovat např. na počtu obyvatel, kterých na rozdíl od předchozích desetiletí podle měření z roku 2012 mírně přibýlo.²⁹ Přesto však Marxloh zůstává jednou ze čtvrtí s nejvyšší mírou nezaměstnanosti a zadluženosti domácností v Severním Porýní-Vestfálsku.³⁰

Mešita Merkez byla postavena nejen na periferii Duisburgu, ale i samotného Marxlohu. Provizorní modlitebna zřízená v jídelně bývalé továrny, kterou nová mešita nahradila, totiž stála na severním okraji Marxlohu v ulici Warbruckstraße. Tu od hlavní marxlohské třídy Weseler Straße odděluje několik bloků obytných domů a za ní se nachází už jen široký pás zeleně, který funguje jako přirozená hranice Marxlohu a sousední čtvrti Fahrn. Vzhledem k odlehlosti místa a polycentrické struktuře Duisburgu je vliv mešity na celkový charakter města velmi nízký.

Mešita Zentralmoschee v Kolíně nad Rýnem se na rozdíl od mešity Merkez nachází v kosmopolitním městě s více než milionem obyvatel³¹. Turků zde žije o čtvrtinu méně než v Duisburgu, tvoří pouze 5,7 % obyvatel³². Čtvrt' Ehrenfeld je s 36 518 obyvateli³³ dvakrát lidnatější než Marxloh. Srovnatelný je pouze podíl cizinců na celkovém počtu obyvatel čtvrti, cizinci v Ehrenfeldu tvoří 34 % obyvatel³⁴.

Historie pozemku, na němž mešita stojí, je shodná s historií duisburského pozemku na Warbruckstraße. I ehrenfeldská mešita totiž nahradila provizorní modlitebnu zřízenou v tovární jídelně. Ani tato modlitebna však nebyla reprezentativní a nacházela se ve špatném technickém stavu, který předpokládal budoucí stavební zásah. Pozemek v Ehrenfeldu ale na rozdíl od toho v Marxlohu leží na rohu dvou rušných ulic Venloer Straße a Innere Kanalstraße v jihovýchodní části čtvrti, která přiléhá k centrální čtvrti Innenstadt. Od hlavní památky a symbolu města, Kolínského dómu, je vzdálený pouze 2,2 km. Nová mešita je díky této poloze nepřehlédnutelná, denně ji mívá velké množství lidí a aut. Lze proto předpokládat,

²⁸ Ayse Aydinová (mluvčí organizace DITIB), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 10. února 2014.

²⁹ Ve zprávě duisburského statistického úřadu je zaznamenán pokles obyvatel Marxlohu od roku 1980 – z původních 22 698 obyvatel zbylo v roce 2007 jen 17 675. Podle prognózy autora zprávy Rolanda Richtera měl tento vývoj pokračovat. (Zdroj: Roland Richter, *Die Bevölkerungsentwicklung in Duisburg bis 2027: Ergebnisse der Bevölkerungsvorausberechnung 2008*, Stadt Duisburg: Amt für Statistik, Stadtforschung und Europaangelegenheiten (Duisburg: November 2008), 27, http://www.duisburg.de/micro2/2027/medien/bindata/09-0190_Bevoelkerungsprognose_Duisburg_2027.pdf (staženo 10. 1. 2014).) Richterovu předpověď potvrzuje statistika z roku 2010 – počet obyvatel klesl na 17 522. Podle pozdějšího měření se však tento trend obrací. Na konci roku 2012 byl počet obyvatel Marxlohu 17 767. (Zdroj: *Quartalszahlen 2010*, Stadt Duisburg: Stabstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2010), http://www.duisburg.de/vv/1-03/medien/Quartalszahlen_2010_2012.pdf (staženo 9. 1. 2014).)

³⁰ *Sozialbericht 2012, Schwerpunktthema: Prekäre Lebenslagen von Kindern und Jugendlichen*, Stadt Duisburg: Amt für Soziales und Wohnen, Jugendamt (Duisburg/Bremen 2013), http://www.duisburg.de/vv/50/medien/Sozialbericht_Duisburg_2012.pdf (staženo 10. 1. 2014).

³¹ Počet obyvatel Kolína nad Rýnem v roce 2013: 1 044 555 (Zdroj: „Zahlen und Statistik: Strukturdaten“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/1/zahlen-statistik/strukturdaten/> (staženo 18. 2. 2014).)

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Přesný počet obyvatel přistěhovaleckého původu v Ehrenfeldu je 12 556. (Zdroj: viz pozn. 29, *Quartalszahlen...* .)

že se hotová stavba stane lákadlem pro turisty a ovlivní tak charakter města nejen z pohledu jeho obyvatel, ale i ve smyslu jeho vnější image.

2.2 Vzhled mešity

Obě mešity byly naplánovány tak, aby výška kupole nebo minaretů nepřevyšovala věže křesťanských kostelů v okolí. Organizace DITIB dala tímto gestem najevo respekt vůči tradici a převaze křesťanské víry v Německu. Dalším symbolem zájmu tureckých muslimů o integraci do většinové společnosti bylo zasazení neobvykle velkých oken do stěn mešity tak, aby byla zajištěna transparentnost vnitřních sálů, a tedy i aktivit, které v nich budou probíhat.

V případě mešity Merkez v Duisburgu se ve vzhledu mešity odráží odlehlost místa, v němž se nachází. Stavba s hlavní kupolí vysokou 23 metrů a minaretem měřícím 34 metrů³⁵ je v porovnání s ehrenfeldskou mešitou mnohem nižší, jelikož se přizpůsobuje výšce okolních budov maloměstského charakteru. Mešita byla postavena v osmanském stylu podle návrhu architekta z nedalekého Heiligenhausu Cavita Sahina. Tradiční vzhled mešity zcela jistě ovlivnil architektův turecký původ, realizaci návrhu však umožnilo i prostředí, v němž se mešita nemusí vzhledově vymezovat vůči jiným stavbám a památkám. Její periferní umístění klade nižší požadavky i na transparentnost a otevřenost celého objektu. Třebaže do hlavních sálů vedou velká okna, prostory sloužící pro volnočasové aktivity, setkávání muslimů a společné projekty s nemuslimskými obyvateli města a ostatními spolky se nachází v podzemní části mešity. Nejsou proto kontrolovatelné zvenčí a na první pohled jsou také snadno přehlédnutelné, přestože právě tyto místnosti jsou v procesu integrace muslimů a zvláště také pro projekt mešity Merkez (viz 3.1 Interakce DITIBu s městskou politickou reprezentací) velmi podstatné.

Vzhled ehrenfeldské mešity ovlivnila kosmopolitnost a architektonická pestrost Kolína nad Rýnem. Mešita sice díky minaretům a kupoli připomíná orientální tradici, použitým materiálem a moderními tvary se však od ní vzdaluje a přizpůsobuje se okolní novodobé zástavbě, kterou zároveň ozvláštňuje. Okolním stavbám, jako je kolínský dóm, ale také televizní věž a další výrazné budovy, odpovídá i výška hlavní kupole, která měří 34 metrů,

³⁵ Martin Spiewak, „Duisburger Moschee: Ein Minarett mal ohne Streit“, *Die Zeit* (18. März 2009), <http://www.zeit.de/2008/44/LS-Marxlohe> (staženo 15. 5. 2013).

i výška dvou minaretů měřících 55 metrů.³⁶ Mešita tedy nepřevyšuje významné stavby ve své blízkosti a hladce zapadá do panoramatu města.

Příčinou odlišnosti vzhledu mešity Zentralmoschee od marxlohské mešity Merkez byl i výběr německého architekta Paula Böhma, který se stal v březnu 2006 vítězem soutěže o nejlepší architektonický návrh mešity.³⁷ Tu vypsal DITIB ve spolupráci se Spolkem německých architektů (*Bund Deutscher Architekten*) v roce 2005.³⁸ Paul Böhm pochází z rodiny kolínských stavitelů křesťanských sakrálních staveb. On sám je rovněž autorem plánů moderních kostelů³⁹. Žije v Kolíně nad Rýnem a vyučuje na fakultě architektury místní vysoké školy (*Fachhochschule Köln*). Výběr Paula Böhma byl médií, některými politiky i veřejností vnímán pozitivně.⁴⁰

2.3 Funkce mešity

DITIB představil smysl projektu v obou případech tak, aby bylo jasné, že je přínosný pro obě strany, tzn. nejen pro muslimy, ale i pro nemuslimy, respektive pro čtvrt'. Muslimská komunita měla získat prostory pro důstojné vykonávání náboženských obřadů a setkávání věřících, mešita však měla sloužit i procesu integrace muslimů do většinové společnosti a přispět k oboustranné komunikaci.

V Marxlohu se mešita stala součástí projektu města, jehož cílem byla revitalizace čtvrti, její zatraktivnění, přilákání nových obyvatel, ale i podnikatelů, obchodníků, investorů a turistů. Marxloh se měl proměnit v živou a příjemnou městskou část, ve které „stojí za to žít“.⁴¹

Zároveň však DITIB využil perifernosti místa k výstavbě mešity tureckého charakteru, který je vyjádřen jak tradičním vzhledem mešity, tak tureckým jménem Merkez, které v překladu znamená centrum a symbolizuje tak deklarovaný účel stavby. V marxlohské

³⁶ Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009), 158.

³⁷ *Ibid.*, 149.

³⁸ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 67.

³⁹ Zrealizovaným projektem je např. kostel Sv. Theodora v Köln-Vingst.

⁴⁰ Vyjádření primátora F. Schrammy v článku „Großmoschee wird gebaut“ (*Die Zeit*, 29. 8. 2008), pozitivní kritika v článkách „Ich möchte die Muslime aus dem Hinterhof holen“ (*FAZ*, 8. 6. 2007), „Öl ins Feuer gegossen“ (*Die Zeit*, 13. 6. 2007) a „Tolerante Muslime?“ (*Die Welt*, 25. 1. 2008).

⁴¹ *Neubau einer Begegnungsstätte und Moschee in Duisburg-Marxloh: Info-Heft des Kulturvereins DITIB in Duisburg-Marxloh*, DITIB (November 2004), 5.

mešitě je místo pro 1 200⁴², podle některých zdrojů dokonce pro 1 500⁴³ až 2 000⁴⁴ věřících. Součástí budovy je kromě místností určených pro projekty, semináře, kurzy a výstavy také informační centrum, knihovna, archiv a bistro.

V centru kosmopolitního Kolína by zřejmě byla podobná architektonická a jazyková separace turecké muslimské komunity nemyslitelná (viz 2.1 Charakter lokality). To mohlo být důvodem pro to, že DITIB podpořil plán všem otevřené a moderní mešity volbou německého názvu Zentralmoschee. Srozumitelnost jména v tomto případě zmírňuje i jeho význam, který vyjadřuje funkci mešity v organizaci DITIB. Pro ni je ehrenfeldská mešita nejen reprezentativní modlitebnou, ale i hlavním sídlem, tedy nejvýznamnější budovou v celém Německu.

V modlitebně je místo pro 1 200 věřících.⁴⁵ Z důvodu budoucího širokého využití mešity se v ní kromě místností pro náboženské a společenské účely nachází také nákupní pasáž, konferenční sál a správní centrum organizace DITIB.

2.4 Shrnutí dílčích výsledků

Z hlediska počtu obyvatel je Duisburg dvakrát menším městem než Kolín nad Rýnem. Podobný poměr platí i pro čtvrti Marxloh a Ehrenfeld. Poměr Turků k počtu obyvatel města a procento přistěhovalců žijících ve sledovaných čtvrtích je však téměř stejný. Z tohoto pohledu jsou tedy obě města srovnatelná. Rozdíly přináší umístění mešity. Zatímco mešita Merkez byla postavena na okraji zanedbané dělnické čtvrti periferního charakteru, mešita Zentralmoschee stojí v těsné blízkosti centra města a na velmi frekventovaném místě. Shodná je pouze historie pozemku, na kterém fungovala provizorní modlitebna.

U obou sledovaných mešit je patrné, že se vzhledově přizpůsobují svému okolí. Mešita Merkez je celkově nižší než mešita Zentralmoschee, jelikož byla naplánována pro maloměsto a nenachází se v okolí vysokých budov. Mešita Zentralmoschee se naopak svou výškou začleňuje do centrální velkoměstské zástavby. Výška obou mešit se kromě toho řídila výškou kostelů v okolí, kterou nepřesahuje a tím pádem je respektuje jako stavby dominantního

⁴² stj, AP und AFP, „Duisburg: Riesige Moschee eröffnet“, *Focus* (26. Oktober 2008), http://www.focus.de/politik/deutschland/duisburg-riesige-moschee-eroeffnet_aid_343578.html (staženo 15. 5. 2013).

⁴³ Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009), 119.

⁴⁴ Kate and Berlin Connolly, „International: Muslim Watershed: Germany's Biggest Mosque Opens“, *The Guardian* (25th October 2008), <http://search.proquest.com/docview/244300126?accountid=15618> (staženo 15. 5. 2013).

⁴⁵ Unterlage zur Sitzung im öffentlichen Teil, Vorlage-Nr. 0569/2008, VI/61/1, Köln, 14. April 2008, <http://offeneskoeln.de/attachments/8/9/pdf89698.pdf> (staženo 11. 10. 2013).

náboženství na daném místě. Vzhledově jsou mešity odlišné. Mešita Merkez byla postavena v tradičním stylu. S moderní mešitou Zentralmoschee má společná pouze větší okna vedoucí do modlitebny. V případě mešity Merkez význam transparentnosti stavby vážně narušuje skutečnost, že do prostor Begegnungsstätte, která mešitě vysloužila dobrou pověst, žádná velká okna nevedou a kromě toho se nachází v podzemí mešity, takže ani není viditelnou součástí stavby.

Mešity Merkez a Zentralmoschee vlastní DITIB, tedy stejná muslimská organizace. DITIB představil obě stavby stejným způsobem, a sice jako reprezentativní modlitebny, na které má muslimská komunita právo, prostory, v nichž bude probíhat mezikulturní a mezináboženský dialog a lákadlo pro turisty. Slíbil také zpřístupnění staveb široké veřejnosti. Navzdory této rétorice jsou však mešity značně odlišné. Duisburská mešita je tureckou stavbou s tureckým jménem, turecky psaným programem a v turečtině vedenými internetovými stránkami. Kolínská mešita je v tomto směru přístupnější. Dostala německé jméno a zatím je němčina i jejím hlavním jazykem, kterým mluví k veřejnosti. Mešita Zentralmoschee navíc plní funkci hlavního sídla organizace, což ji povyšuje nejen nad mešitu Merkez, ale i nad mnohé další mešity v celé SRN.

3. Komparace diskuze veřejných a občanských aktérů o výstavbě mešit

3.1 Interakce DITIBu s městskou politickou reprezentací

Komunikace mezi náboženskou organizací a místní správou, její forma, frekvence a průběh ovlivňují úspěšnost celého projektu od tempa a míry jeho realizace podle původních plánů až po přijetí stavby veřejností. Plán marxlohského DITIBu na stavbu nové mešity začali duisburští radní v čele s křesťansko-demokratickým primátorem Adolfem Sauerlandem projednávat v roce 2003. Radní si uvědomovali, že je periferní umístění marxlohské mešity z pohledu německého obyvatelstva a procesu integrace muslimů nevýhodné. Proto schválení projektu podmínili tím, že se v mešitě budou nacházet prostory, které budou sloužit nejen tureckým muslimům, ale celé čtvrti, a v nichž budou probíhat společné aktivity a program, který podpoří integraci muslimů do většinové společnosti⁴⁶. Souhlas DITIBu s podmínkami radních dal vzniknout projektu s názvem Místo setkávání v mešitě (*Begegnungsstätte an der Moschee*, dále pod zkratkou *Begegnungsstätte*).

Spolupráce DITIBu s městem získala institucionální charakter v podobě Rady (*Beirat*), jejímiž členy se vedle zástupců muslimské organizace a politiků stali také církevní představitelé a obyvatelé Marxlohu angažující se ve spolcích a iniciativách⁴⁷. Rada dohlížela především na transparentnost celého projektu, projednávala však i záležitosti jako vzhled a fungování mešity. Tak bylo například hned na začátku dohodnuto, že z minaretu nikdy nebude volat muezzin. Rada rovněž zajistila přístup k finančním prostředkům Ministerstva dopravy, výstavby a rozvoje měst (*Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung*; účast na programu Sociální město SPV) a fondům Evropské unie (dotace EU-URBAN). Z příspěvku ve výši 3,2 milionů euro⁴⁸, který představoval téměř polovinu z celkové částky 7,5 milionů euro⁴⁹, byly zaplacený náklady na stavbu a provoz

⁴⁶ Konkrétní podoba takového programu nebyla v žádných veřejně přístupných dokumentech týkajících se výstavby mešity Merkez blíže specifikována, obecně však takový program sestává z kurzů německého jazyka a orientačního kurzu, který přistěhovalcům nabízí základní znalosti dějin, kultury, zeměpisu a politického systému přijímajícího státu. (Zdroj: Berthold Löffler, *Integration in Deutschland: Zwischen Assimilation und Multikulturalismus* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH 2011), 1.)

⁴⁷ Členem Rady byl např. katolický kněz Michael Kemper z 300 metrů vzdálené farnosti sv. Petra a Pavla.

⁴⁸ KNA, dpa, AP und Ik, „Mahnende Stimmen zur Eröffnung der Moschee“, *Die Welt* (26. Oktober 2008), <http://www.welt.de/politik/article2629306/Mahnende-Stimmen-zur-Eroeffnung-der-Moschee.html> (staženo 20. 5. 2013).

⁴⁹ Ibid.

společenského centra, nikoliv však samotné mešity (jak tvrdila některá média⁵⁰), pro jejíž stavbu ze zákona nesmí být peníze z fondů ministerstva a Evropské unie použity, jelikož je majetkem náboženského společenství. Využití státních a především evropských peněz zvýšilo transparentnost projektu. Čerpání těchto prostředků a jejich zhodnocení totiž podléhá přísné kontrole. DITIB proto musel komunikovat se správními orgány a poskytovat požadované informace, jinak by o peníze přišel a následně by mohl být soudně stíhán.

Během stavby bylo možné získat informace o jejím průběhu a také o celém projektu v tzv. Místě setkávání právě teď (*Begegnungsstätte Jetzt*). Jednalo se o informační budky zřízené občanskou iniciativou Gülhane Elise⁵¹, v nichž byli k dispozici členové iniciativy a DITIBu a také informační letáky. Budkám se přezdívalo Růžové kontejnery (*Rosencontainer*), protože byly ozdobeny motivy růže symbolizujícími krásu, klid a náklonnost. Růže od té doby provázely i další společné projekty⁵².

Mešita byla otevřena po třech a půl letech stavby 26. října 2008⁵³. Oslav se zúčastnilo několik tisíc lidí⁵⁴, stavbu si přijelo prohlédnout i mnoho politiků, např. předseda zemské vlády Severního Porýní-Vestfálska Jürgen Rüttgers (CDU), církevních představitelů a umělců z Německa a zahraničí⁵⁵.

Existenci dialogu s nemuslimskou společností dokládá DITIB na internetových stránkách mešity Merkez⁵⁶, kde visí seznam partnerských organizací⁵⁷ a nabídka přednášek, jejichž cílem je představit široké veřejnosti přístup islámu k některým kulturně odlišně vnímaným tématům jako je např. role žen v islámu, vzdělávání a výchova dětí. Mešita je přes

⁵⁰ Např.: stj, AP und AFP, „Duisburg: Riesige Moschee eröffnet“, *Focus* (26. Oktober 2008),

http://www.focus.de/politik/deutschland/duisburg-riesige-moschee-eroeffnet_aid_343578.html (staženo 15. 5. 2013).

⁵¹ Název Gülhane je převzatý, původně označuje park v Istanbulu, který se nachází nedaleko Modré mešity, v překladu znamená Růžový dům. Jméno Elise je odvozeno od názvu Elisenhof označujícího volný prostor mezi mešitou Merkez a nedalekým kostelem sv. Petra. Cílem Gülhane Elise je zřídit v Elisenhofu podobný park jako je park Gülhane. Iniciativa na svých stránkách uvádí, že zřízení parku na Elisenhofu plánuje od roku 2003, dále však neinformuje o žádném postupu. Elisenhof je dodnes neupravenou a nevyužitou plochou, kterou vlastní společnost Immeo.

⁵² Jedním z nich byl např. Růže pro Marxloh (*Rosen für Marxloh*) uspořádaný Gülhane Elise k příležitosti Rúrského hlavního města kultury 2010 (*Kulturhauptstadt Ruhr 2010*), kdy byl u mešity instalován palác z růží, od nějž vedla k nedalekému kostelu sv. Petra umělecky vyvedená pěší stezka.

⁵³ „Moschee mit einer Bildungs- und Begegnungsstätte an der Warbruckstraße in Duisburg-Marxloh“, Offizielle Webseite der DITIB in Duisburg, http://www.ditib-du.de/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=121 (staženo 14. 1. 2014).

⁵⁴ KNA, dpa, AP und Ik, „Mahnende Stimmen zur Eröffnung der Moschee“, *Die Welt* (26. Oktober 2008), <http://www.welt.de/politik/article2629306/Mahnende-Stimmen-zur-Eroeffnung-der-Moschee.html> (staženo 20. 5. 2013).

⁵⁵ Dalšími hosty byli např. essenský biskup Felix Genn, představený evangelické církve v Porýní Nikolaus Schneider a předseda tureckého Úřadu pro náboženské záležitosti Ali Bardakoğlu. (Zdroj: Peter Schilder, „Moschee in Duisburg: Ganz ohne Protest“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (25. Oktober 2008), <http://www.faz.net/aktuell/politik/moschee-in-duisburg-ganz-ohne-protest-1714196.html> (staženo 20. 5. 2013).)

⁵⁶ Internetové stránky Merkez-Moschee v Duisburgu: <http://www.ditib-du.de/>.

⁵⁷ Mezi nimi jsou např. Referat für Integration, Seniorenamt der Stadt Duisburg, Diakonie, Institut für Interkulturelle Management und Politikberatung, Phönix e.V. zabývající se bojem proti rasismu aj.

den otevřená, takže do ní může každý nerušeně nahlédnout⁵⁸, zájemci mohou absolvovat komentovanou prohlídku každé pondělí od 15 hodin, rovněž avizovanou na stránkách mešity.

V mešitě se ovšem nekonají jazykové kurzy, a to ani němčiny, ani turečtiny. V nabídce je pouze pomoc dětem ve věku od tří do šesti let se zvládnutím jazyka, ale není zde uvedeno, zda se jedná o němčinu nebo o turečtinu. Mezikulturní program zastupuje pouze zpoplatněná společná snídane muslimských a katolických žen, která se koná jen dvakrát do roka.⁵⁹ Provoz těchto aktivit nelze považovat za fungující pravidelný dialog a intenzivní spolupráci, kterou ovšem projekt Begegnungsstätte předpokládal.

Duisburský DITIB navíc uvádí na svých internetových stránkách velkou část příspěvků pouze v turečtině. Ty jsou pak pro nečleny turecké komunity zcela nesrozumitelné, stejně jako jméno Merkez, jehož význam by mohl spíše než spolupráci a setkávání muslimů s nemuslimy symbolizovat společné místo pro turecké muslimy, prostor, který tuto komunitu stmeluje a podporuje její homogenitu. Oficiální význam tedy mohl sloužit pouze jako povinná nálepka, kterou si vyžádali političtí zástupci města a čerpání peněz ze státních a evropských fondů.

Situace v Kolíně nad Rýnem byla od té v Duisburgu od začátku zcela odlišná. Místní radní návrh stavby nové mešity na zasedání 16. prosince 2004 podpořili, a to bez stanovení jakýchkoli podmínek^{60,61}. V podstatě se zachovali liberálněji, než jejich duisburští kolegové. Snažili se projekt nahlížet více očima muslimů než nemuslimů, svým souhlasem vyjádřili vstřícnost vůči potřebám turecké menšiny a uznání jejího nároku na úplnou náboženskou seberealizaci.

Později si radní uvědomili, že jednali unáhleně, a začali klást dodatečné požadavky. V dubnu 2006 se část kolínské CDU vyjádřila proti mešitě v navržené podobě. Důvodem byl tradiční vzhled, který nesplňuje ideál nadnárodního prostoru pro muslimy (viz 3.3 Mediální pokrytí výstavby mešit: představa architektky Dörte Gatermannové), a příliš malé parkoviště (120 míst pro modlitebnu s kapacitou 2 000 lidí). Byl také vznesen požadavek, aby z minaretu nikdy nevolal muezzin.⁶² S kritikou vzhledu nesouhlasila FDP, která upozorňovala spíše na závislost organizace DITIB na turecké vládě.⁶³ Mezi politiky se rozhořela debata, která

⁵⁸ Sama jsem si to ověřila během návštěvy Duisburgu dne 24.11.2013.

⁵⁹ Viz přehled vzdělávacích programů na stránkách mešity Merkez a Begegnungsstätte: http://www.ditib-du.de/index.php?option=com_content&view=article&id=89&Itemid=104 (staženo 21. 1. 2014).

⁶⁰ Ve veřejně přístupných dokumentech nebylo zmíněno ani předpokládané datum otevření mešity.

⁶¹ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 203.

⁶² Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 18.

⁶³ *Ibid.*, 18.

vyvrcholila na stranickém sjezdu CDU Severního Porýní-Vestfálska v srpnu 2007. Výsledkem byl požadavek snížení kapacity mešity, velikosti kupole a také snížení minaretů.⁶⁴

DITIB vyšel politikům vstříc a navrhl vznik poradního orgánu, který by (stejně jako v případě projektu duisburské mešity Merkez) sloužil k projednávání problematičtých záležitostí a také zajišťoval transparentnost projektu. Ještě v roce 2007 tak vznikla Rada (*Beirat*), jejímiž členy se kromě zástupců DITIBu stali kolínští politici, zástupci městské části Ehrenfeld, židovské obce, katolické a evangelické církve, odborů a občanských hnutí a také vybraní podnikatelé a známé osobnosti.⁶⁵ První projednanou otázkou byla úprava vzhledu a velikosti mešity. DITIB přenechal slovo architektu Paulu Böhmovi, který po zvážení navrhovaných změn souhlasil se zmenšením kapacity mešity, snížení minaretů a kupole však odmítl. V dubnu 2008 předložil městské radě nový plán stavby, který počítal s plochou 16 000 m² oproti původní výměře 22 700 m², přičemž výška minaretů zůstala na 55 metrech a výška kupole na 34 metrech.⁶⁶ Rada tento plán schválila na zasedání 28. srpna téhož roku.⁶⁷ Na základě tohoto rozhodnutí mohly být konečně zahájeny stavební přípravy.

Průběh stavby zkomplikovaly změny politického a mediálního prostředí (podrobněji viz 3.2 Občanský sektor – protestní hnutí a 3.3 Mediální pokrytí výstavby mešit). Pozornost novinářů a neustále nové požadavky a stížnosti pravicově extremistického hnutí Pro Köln, které se ve volbách v roce 2004 dostalo na radnici, se pro hlavní aktéry – primátora Fritze Schrammu, DITIB a architekta Paula Böhma brzy staly přítěží. Schramma s Böhmem dostávali výhrušné dopisy žádající zastavení stavby a ochranu křesťanských hodnot⁶⁸, DITIB byl podezírán z neschopnosti stavbu zaplatit⁶⁹ a bylo mu vyčítáno, že nekomunikuje s novináři⁷⁰, o Böhmovi se psalo, že je s ním turecká vláda nespokojena, protože do stavby zakomponoval křesťanské symboly⁷¹.

Kolínský primátor Schramma a později i jeho nástupce Jürgen Roters se snažili zmírnit útoky organizováním meetingů a kulatých stolů s občany a zástupci DITIBu. Účinek této snahy však zviklalo náhlé propuštění Paula Böhma na podzim 2011 a předání jeho funkcí

⁶⁴ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 29.

⁶⁵ Beschlussvorlage zur Behandlung in öffentlicher Sitzung, Vorlage-Nr. 1280/2010, V/V/2, Köln, 26. März 2010, <http://offeneskoeln.de/attachments/9/2/pdf228329.pdf> (staženo 11. 10. 2013).

⁶⁶ Unterlage zur Sitzung im öffentlichen Teil, Vorlage-Nr. 0569/2008, VI/61/1, Köln, 14. April 2008, <http://offeneskoeln.de/attachments/8/9/pdf89698.pdf> (staženo 11. 10. 2013).

⁶⁷ Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009), 158.

⁶⁸ Birgit Schulz a Gerhard Schick, dokumentární film *Allah in Ehrenfeld* (ARD: 2012).

⁶⁹ Kristian Frigejl und Margita Feldrapp, „Wie viel Moscheen verträgt das Land?“, *Die Welt* (26. Oktober 2008), <http://www.welt.de/politik/article2606235/Wie-viel-Moschee-vertraegt-das-Land.html> (staženo 20. 5. 2013).

⁷⁰ Birgit Schulz a Gerhard Schick, dokumentární film *Allah in Ehrenfeld* (ARD: 2012).

⁷¹ „»Allah in Ehrenfeld« – Wie Köln seine Groß-Moschee bekam“, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* (2012), <http://www.derwesten.de/nachrichten/eine-moschee-fuer-koeln-id6853707.html> (staženo 15. 5. 2013).

hlavního architekta a vedoucího projektu tureckému architektovi Orhanu Gökkuovi. Příčinou Böhmová propuštění bylo nalezení velkého množství (médiá hovoří o dvou tisících⁷²) nedostatků a stavebních chyb, nepřesností v měření a nekvalitní práce dělníků, jejichž náprava si žádá delší čas a peníze. Böhm se proti odvolání ohradil tím, že za nalezené chyby nese zodpovědnost stavební firma.⁷³ Böhmovo tvrzení podpořil fakt, že stavba mešit nemá v Německu tradici, zdejší firmy nemají se stavbou mešit zkušenosti a ta je pro ně proto náročná.⁷⁴ Stavební firma byla DITIBem posléze rovněž odvolána. Oba spory se začaly řešit nejprve mimosoudně pomocí tzv. zprostředkovaných jednání, jejichž vedení se ujal Fritz Schramma. V Böhmově případě bylo dohodnuto, že se Böhm vrátí na stavbu jako architekt a tedy spolupracovník Orhana Gökkuose, nebude však dohlížet na stavební práce, a že se spor bude dále řešit stranou samotné stavby. V listopadu 2013 byl spor v ověřovací fázi, kdy neutrální posuzovatel přezkoumá tvrzení obou stran a výsledek pak předá soudu, který rozhodne o řešení.⁷⁵

Nepřehlednou situaci ještě zkomplikovala skutečnost, že byl Orhan Gökku v polovině roku 2013 rovněž odvolán, a to na základě argumentu DITIBu, že stavba pokračuje příliš pomalu.⁷⁶ Během svého dvouletého působení Gökku provedl několik změn, např. přepracoval prostor pro rituální umývání, do projektu zakomponoval muzeum a organizoval workshopy zabývající se vnitřní výzdobou a vybavením mešity. V pozici vedoucího projektu ho po propuštění nahradil Selim Mercan⁷⁷, jediným architektem zůstal Paul Böhm.

DITIB prohlásil, že nepochybuje o tom, že bude v průběhu roku 2014 otevřeno několik částí mešity, které jsou již téměř hotové, a pokud by stavba pokračovala dobře, mohla by být otevřena celá budova.⁷⁸ Na přelomu roku 2013 a 2014 již byla zprovozněna administrativní část mešity. DITIB také oznámil přesun hlavního sídla z nedaleké Subbelrather Straße na Venloer Straße na svých internetových stránkách.⁷⁹ Následovat by mělo otevření konferenčního sálu v přízemí mešity a zprovoznění nákupní pasáže, kam se začnou postupně stěhovat obchodníci.⁸⁰

⁷² „»Allah in Ehrenfeld« – Wie Köln seine Groß-Moschee bekam“, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* (2012), <http://www.derwesten.de/nachrichten/eine-moschee-fuer-koeln-id6853707.html> (staženo 15. 5. 2013).

⁷³ Paul Böhm (architekt mešity Zentralmoschee), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 6. ledna 2014.

⁷⁴ Bärbel Beinbauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009), 36.

⁷⁵ Paul Böhm (architekt mešity Zentralmoschee), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 6. ledna 2014.

⁷⁶ Helmut Fragenberg, „Zweiter Moschee-Architekt geht“, *Kölner Stadt-Anzeiger* (27. Juni 2013), <http://www.ksta.de/ehrenfeld/moscheebau-in-ehrenfeld-zweiter-moschee-architekt-geht,15187506,23533868.html> (staženo 23. 9. 2013).

⁷⁷ Peter Berger, „Kein Dialog mehr: Krise um Kölner Moscheebau“, *Kölner Stadt-Anzeiger* (6. Juli 2013), <http://www.ksta.de/koeln/kein-dialog-mehr-krise-um-koelner-moscheebau,15187530,23617380.html> (staženo 23. 9. 2013).

⁷⁸ Ayse Aydinová (mluvčí organizace DITIB), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 10. února 2014.

⁷⁹ Internetové stránky organizace DITIB: <http://www.ditib.de/>.

⁸⁰ Ayse Aydinová (mluvčí organizace DITIB), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 10. února 2014.

Jelikož stavba zatím nebyla dokončena, nelze hodnotit způsob jejího využití. Je však velmi pravděpodobné, že si DITIB v budoucnu pohlíká vyváženost programu a možná bude i sám iniciovat konání nemuslimských akcí v prostorách mešity, aby si v Kolíně zajistil trvalé přijetí většinovou společností a vytvořil si a následně také udržel dobrou image.

3.2 Občanský sektor – protestní hnutí

Stavba mešit nezůstala bez povšimnutí obyvatel dané čtvrti a okolí. V Duisburgu se mešita Merkez stala primárně předmětem zájmu občanských spolků, které s tureckou komunitou navázaly spolupráci. Stavba mešity Zentralmoschee v Kolíně nad Rýnem naopak u obyvatel města vyvolala spíše kontroverze. V obou městech se výstavba stala předmětem protestu pravicových radikálů⁸¹, a to zejména strany NPD⁸² a Občanského hnutí Pro NRW (*Bürgerbewegung Pro NRW*)⁸³, v Kolíně nad Rýnem činného v původní lokální podobě jako Občanské hnutí Pro Köln (*Bürgerbewegung Pro Köln*). Zneužití výstavby nových mešit pravicovými radikály bylo v obou městech předvídatelné. NPD i Pro Köln/Pro NRW se totiž dlouhodobě stavěly proti muslimské imigraci a stavbu mešit označily za nežádoucí i ve svých volebních programech. Nesouhlas s realizací projektů v Marxlohu a Ehrenfeldu vyjádřily organizací protestních akcí, jejichž cílem bylo přesvědčit voliče o negativním vlivu staveb na společnost a získat jejich hlasy pro nadcházející komunální, zemské a celorepublikové volby.

V duisburském Marxlohu se pravicoví radikálové střetli s odporem občanských hnutí, která stavbu mešity podporovala, a protiakcemi organizovanými především

⁸¹ Termín pravicový extremismus (pravicový radikalismus) označuje názorový a politický proud aktivistických skupin, hnutí a okrajových pravicových stran, které se svými postoji k aktuálnímu politickému a společenskému dění hlásí k rasismu a nacionalismu a celkově tíhnou k šovinistickým a xenofobním teoriím. Kladou důraz také na tradiční společenské hodnoty a požadují utužení státní moci a jejího dohledu nad společností. Společným tématem současných evropských pravicově extremistických stran a hnutí je redukce přistěhovalectví zejména z muslimských zemí.

⁸² Národnědemokratická strana Německa (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*) je pravicově extremistická politická strana, která v Německu (v době založení v Západním Německu) funguje již od roku 1964. Zejména kvůli svému programu hlásícímu se k lidovému nacionalismu a požadujícího mj. také revizi německých hranic je strana vnímána jako neonacistická. Tématem NPD je také vystoupení Německa z nadnárodních organizací a aliancí jako EU nebo NATO, vytvoření autoritativního státu a zamezení přistěhovalectví.

⁸³ Občanské hnutí Severního Porýní-Vestfálska (*Bürgerbewegung pro Nordrhein-Westfalen*) je regionální pravicově extremistické uskupení náležející k celostátnímu Občanskému hnutí Německa (*Bürgerbewegung pro Deutschland*). Jeho základem bylo hnutí Pro Köln (kterému je věnován zvláštní prostor přímo v textu), které se v roce 2004 dostalo do městského zastupitelstva Kolína nad Rýnem. Po tomto úspěchu Pro Köln rozšířilo sféru působnosti na zemskou úroveň a v roce 2007 založilo Pro NRW. Program a členská základna jsou však zatím stále víceméně shodné pro obě hnutí.

postkomunistickou stranou Die Linke⁸⁴. První protestní pochod s mottem *Multikultur abschaffen – Moscheebau stoppen* (Zničit multikulturu – zastavit stavbu mešity) svolala strana NPD na sobotu 30. července 2005.⁸⁵ Demonstrace, které se zúčastnilo kolem tří set lidí⁸⁶, však byla ukončena již po 150 metrech⁸⁷. Důvodem byla právě protiakce, kterou přes internet svolala strana Die Linke. Proti neonacistům vyšlo do ulic 1 500 až 2 000 lidí. Neonacisté kvůli tak silné přesile akci odvolali.⁸⁸ Die Linke také založila za účelem boje proti pravicovému radikalismu tři nové blogy⁸⁹. Na nich zveřejňovala protineonacisticky orientované články, vyvěšovala letáky a organizovala různá tematická setkání a protidemonstrace.

Na poslední březnový víkend 2010 byly NPD a nově také Pro NRW, která byla založena v roce 2007 jako zemská obdoba kolínské Pro Köln (viz níže), ohlášeny dvě demonstrace. Obě akce byly součástí kampaně před volbami do zemského sněmu. Pochod NPD nesl název *Keine islamische Machtsymbolik in unseren Städten und Gemeinden* (Žádná islámská mocenská symbolika v našich městech a společenstvích), mottem Pro NRW se stal slogan *Abendland in Christenhand* (Západ patří křesťanům).⁹⁰ Die Linke opět reagovala svoláním protiakce, kterou organizovala především přes blog Duisburgquer.⁹¹ Proti zhruba 350 pravicovým radikálům vyšlo do ulic kolem 5 000 lidí⁹², síly tedy byly ještě ve větším nepoměru, než v roce 2008.

⁸⁴ Strana Die Linke (Levice) je nástupkyní strany PDS (Strana demokratického socialismu, *Partei des Demokratischen Sozialismus*), která nahradila původní stranu SED (Sjednocená socialistická strana Německa, *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*). SED vedla Německou demokratickou republiku až do roku 1989. Cílem strany Die Linke je prosazení demokratického socialismu. Další informace jsou k dispozici na internetových stránkách strany: <http://www.die-linke.de/die-linke/aktuell/>. V duisburském Marxlohu působila strana Die Linke v záležitosti stavby mešity jako klíčový aktér, a to zejména proto, že na rozdíl od větších politických stran zastoupených v městské radě (v roce 2005 mezi ně patřily CDU, SPD, Bündnis 90/Die Grünen a FDP) získávala voliče na základě organizace protestních akcí. V tomto trendu strana pokračovala i po roce 2009, kdy byla zvolena do městského zastupitelstva na úkor stran Bündnis 90/Die Grünen a FDP, lze však předpokládat, že od tohoto druhu kampaní časem upustí a převezme volební taktiky velkých zkušených stran.

⁸⁵ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 224.

⁸⁶ Henning von Stolzenberg, „Rechte planen Sternmarsch auf Merkez-Moschee in Duisburg“, Die Linke (2005), http://www.dielinke-nrw.de/fileadmin/kundendaten/www.dielinke-nrw.de/pdf/NEWSLETTER_NRW/Rechte_planen_Sternmarsch_auf_Merkez.pdf (staženo 15. 1. 2014).

⁸⁷ Häusler, *Rechtspopulismus...*, 224.

⁸⁸ von Stolzenberg, „Rechte planen Sternmarsch...“.

⁸⁹ Prvním blogem je <http://netzwerk-gegen-rechts.org/>. Správcem je organizace Duisburská protipravicová síť (*Duisburger Netzwerk gegen Rechts*). Spojitost se stranou Die Linke naznačuje rudá hvězda v logu organizace a sdílení článků a výzev s ostatními jmenovanými blogy. Druhým blogem je <http://www.antifakomitee.de>. Správcem je organizace Iniciativa – Spolek pro demokracii a kulturu odspoda (*Initiativ – Verein für Demokratie und Kultur von unten*), jejímž cílem je boj proti imperialismu a antiislamismu. Zveřejňuje propagační plakáty strany Die Linke. Třetím blogem je <http://duisburgquer.blogspot.de/>. Správcem je organizace Rudá pomoc (*Rote Hilfe*), jejímž cílem je pomoc společensky a politicky znevýhodněným skupinám.

⁹⁰ von Stolzenberg, „Rechte planen Sternmarsch...“.

⁹¹ K účasti na akci vybízela Die Linke i přímo na svých oficiálních internetových stránkách <http://www.dielinke-nrw.de/>. Příkladem je výše citovaný článek Henninga von Stolzenberga „Rechte planen Sternmarsch auf Merkez-Moschee in Duisburg“. (Zdroj viz poznámka č. 87.)

⁹² Christina Quast und Rolf Schraa, „Protest gegen Rechtsradikale“, *Kölnische Rundschau* (28. März 2010), <http://www.rundschau-online.de/politik/duisburg-protest-gegen-rechtsradikale,15184890,15413202.html> (staženo 12. 10. 2013).

Rozdíly se projeví i ve volbách do Zemského sněmu v roce 2010. Ve volebním okrsku Duisburg IV Nord, do kterého patří i Marxloh, získala Die Linke 8,7 %, zatímco NPD 1,1 % a Pro NRW 4,6 %.⁹³ Podobný byl i výsledek ve volbách do Bundestagu v roce 2009. Ve volebním okrsku Duisburg II, který je větší než volební okrsek Duisburg IV Nord, získala Die Linke 13,8 % a NPD 2,1 %, Pro NRW se voleb neúčastnila.⁹⁴

Proti protestním akcím pravicových radikálů se postavily také spolky Duisburské společnosti tolerance a občanské odvahy (*Duisburger Bündnis für Toleranz und Zivilcourage*)⁹⁵ a diskusní spolek Kulatý stůl Marxloh (*Runder Tisch Marxloh*).⁹⁶

V Kolíně nad Rýnem bylo hlavním organizátorem protestů Občanské hnutí Pro Köln. Hnutí bylo založeno v roce 1996 bývalými členy DLVH (Německá liga pro národ a domov, *Deutsche Liga für Volk und Heimat*), NPD (Národně-demokratická strana Německa, *Nationaldemokratische Partei Deutschlands*) a Republikánů (*Die Republikaner*).⁹⁷ Vzniklo jako alternativa starých stran (za účelem odlišení byl zvolen název *Bürgerbewegung*, občanské hnutí, ne *Partei*, strana), jako „nedogmatické, nadstranické a otevřené“⁹⁸ uskupení, jehož cílem je definovat problematické záležitosti nebo skupiny ve společnosti (tzn. najít veřejného nepřítele), zakročit proti nim a znovu nastolit řád. Jako veřejného nepřítele hnutí dlouhodobě označuje např. Romy, užívání drog, prostituci, azylanty a přistěhovalce.⁹⁹

V boji proti mešitám nasbíralo hnutí Pro Köln první zkušenosti v roce 2002, kdy organizovalo protesty proti stavbě mešit v kolínských čtvrtích Chorweiler a Mülheim.¹⁰⁰ V době schválení stavby centrální mešity v Ehrenfeldu se boj proti mešitám stal hlavním tématem hnutí, se kterým také vyrazilo do komunálních voleb. Pro Köln se vyzbrojilo populistickými hesly jako *Überfremdung* (přecizení), *Islamisierung* (islamizace) nebo *Nein zu Großmoscheen, Minaretten und Muezzinruf* (Ne velkým mešitám, minaretům a volání muezzina)¹⁰¹, kterými zaútočilo na emoce voličů a prohlubovalo jejich obavy a předsudky vůči přistěhovalcům. Ve volbách v roce 2004 nakonec získalo 4,71 %¹⁰², stalo se pátou

⁹³ *Landtagswahl 2012*, Stadt Duisburg: Stabsstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2012), http://duisburg.de/news/medien-49/Wahlbericht_LW_2012.pdf (staženo 20. 1. 2014).

⁹⁴ „Bundestagswahl 2009“, Webseite der Veröffentlichung der Wahlergebnisse, <http://www.wahlergebnisse.nrw.de/bundestagswahlen/2009/aktuell/a117bw0900.html> (staženo 20. 1. 2014).

⁹⁵ Spolek vznikl v roce 2001 jako reakce na útoky proti duisburským židům. Od roku 2004 se zaměřuje především na migranty, jeho cílem je podpora klidného soužití obyvatel různého původu.

⁹⁶ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 225.

⁹⁷ *Ibid.*, 55-56.

⁹⁸ *Ibid.*, 55.

⁹⁹ Viz program Občanského hnutí Pro Köln na internetových stránkách: <http://pro-koeln.org/programm/> (staženo 21.1.2014).

¹⁰⁰ Häusler, *Rechtspopulismus...*, 64.

¹⁰¹ *Ibid.*, 159.

¹⁰² „Kommunalwahl 2004: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2004/wahlpraesentation/index.html?ansicht=1&w=5&art=8&g=1&typ=2&id=1> (staženo 1. 1. 2014).

nejsilnější stranou a se čtyřmi křesly¹⁰³ se poprvé od svého založení dostalo do městského zastupitelstva.

Bezprostředně po zvolení nezorganizovalo hnutí Pro Köln žádné akce, které by vzbudily pozornost (např. ještě před vyhlášením architektonické soutěže). Teprve po vítězství Paula Böhma, kdy plán získal konkrétní podobu, a delší době trvání sporů mezi vrcholnými kolínskými politiky byl v červnu 2006 zorganizován protestní pochod po Venloer Straße.¹⁰⁴ V dalším roce pak bylo Pro Köln aktivnější. V dubnu 2007 předložilo primátoru Fritz Schrammovi petici proti stavbě mešity s 22 915 podpisy. Petice nakonec přijata nebyla, protože po přezkoumání bylo uznáno pouze 15 940 platných podpisů, zatímco potřeba bylo nejméně 20 000.¹⁰⁵ V červnu 2007 přišly další demonstrace, tentokrát provázené ostřejšími hesly *Ghettoisierung* (ghetoizace) a *Parallelgesellschaft* (paralelní společnost) a tvrzeními jako *Es gibt kein Grundrecht auf den Bau einer Großmoschee* (Neexistuje základní¹⁰⁶ právo na stavbu velké mešity) a *Arme kleine Deutsche* (Chudáci malí Němci).¹⁰⁷ V září 2008 svolalo Pro Köln antiislamizační kongres doprovázený dalšími demonstracemi, kampaněmi a protestními akcemi.¹⁰⁸ Pro Köln se na kongresu zavázalo pořádat demonstrace každý měsíc až do dalších komunálních voleb v červnu 2009, které považovalo za referendum o stavbě mešity.¹⁰⁹

Z těchto voleb vyšlo Pro Köln posíleno o páté křeslo v městské radě. Celkem získalo 5,36 %¹¹⁰, v Ehrenfeldu si oproti minulým volbám polepšilo o 1,29 % (ve volbách v roce 2004 získalo 5,05 %¹¹¹ a ve volbách v roce 2009 6,34 %¹¹²). Přestože zůstalo pátou nejsilnější stranou, cítilo se natolik posíleno, že v červenci 2009 požádalo městskou radu o úplné zastavení stavby mešity.¹¹³ Nový primátor Jürgen Roters, předseda vítězné SPD, však pokračoval v politice svého předchůdce a návrhu Pro Köln nevyhověl. Hnutí odpovědělo

¹⁰³ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 159.

¹⁰⁴ Birgit Schulz a Gerhard Schick, dokumentární film *Allah in Ehrenfeld* (ARD: 2012).

¹⁰⁵ Häusler, *Rechtspopulismus...*, 263.

¹⁰⁶ „Základní“ zde funguje ve významu „ústavní“, jelikož ústava SRN nese název Grundgesetz, tedy Základní zákon.

¹⁰⁷ Häusler, *Rechtspopulismus...*, 207.

¹⁰⁸ Beschlussprotokoll über die Sitzung der Bezirksvertretung Ehrenfeld in der Wahlperiode 2004/2009 am Montag, dem 11.08.2008, 17:00 Uhr bis 19:45 Uhr, Raum 116, Geschäftsführung Bezirksvertretung 4 Ehrenfeld, Köln, 14. August 2008, <http://offeneskoeln.de/attachments/8/2/pdf122828.pdf> (staženo 22. 10. 2013).

¹⁰⁹ Häusler, *Rechtspopulismus...*, 159.

¹¹⁰ „Kommunalwahl 2009: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2009/wahlpraesentation/> (staženo 1. 1. 2014).

¹¹¹ „Kommunalwahl 2004: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2004/wahlpraesentation/index.html?ansicht=1&w=5&art=8&g=1&typ=2&id=1> (staženo 1. 1. 2014).

¹¹² „Kommunalwahl 2009: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2009/wahlpraesentation/> (staženo 1. 1. 2014).

¹¹³ Antrag der Fraktion der Bürgerbewegung pro Köln e.V. im Rat der Stadt Köln gem. § 3 der Geschäftsordnung des Rates, AN/1225/2009, Köln, 8. Juli 2009, <http://offeneskoeln.de/attachments/2/7/pdf186172.pdf> (staženo 19. 10. 2013).

novými požadavky. Stavbu označilo za *Mega-Islamisierungsprojekt* (megaislamizační projekt) a naléhalo na radu, aby přezkoumala způsob financování stavby a schopnost DITIBu projekt zaplatit a zajistila také transparentnost projektu.¹¹⁴ Radnice odkázala Pro Köln přímo na DITIB a zdůraznila, že po vydání povolení ke stavbě nemůže práce přerušit ani zastavit.¹¹⁵ Na další příspěvky Pro Köln reagovala radnice pasivní rezistencí – buď vydala prohlášení, ve kterém označila otázky Pro Köln za vyřízené, nebo nechala správní orgán přijmout k dané věci stanovisko, které pak zamítla.¹¹⁶

3.3 Mediální pokrytí výstavby mešit

V obou sledovaných případech hrála důležitou úlohu média. Mešitě v Marxlohu věnovala média obecně mnohem menší pozornost než mešitě v Ehrenfeldu. Důvodem byla pravděpodobně odlehlost mešity, provinčnost města a také téměř absolutní absence známých osobností, jejichž zvučná jména by mešitě zajistila alespoň krátkodobou popularitu. Výjimku tvoří událost slavnostního otevření mešity, kterého se zúčastnili regionální politici a církevní představitelé. Média nahlížela stavbu mešity Merkez s odstupem, a to hlavně proto, že hodnotila stavbu většinou až po jejím dokončení. Články o ní vycházely především ve velkých, tzn. v celém Německu vlivných denících *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a *Die Welt* a týdenících a magazínech jako jsou *Die Zeit*, *Der Spiegel* a *Focus*.

Novináři především zdůrazňovali bezproblémovost projektu, kterou odvozovali od nepřítomnosti protestů místních obyvatel a názory duisburských radních, kteří mešitu vnímají jako pozitivní a významnou stavbu¹¹⁷. O mešitě vždy informovali ve vztahu k jiným problematickým stavbám mešit, používali ji jako kontrast a tíhli proto k přivírání očí nad jejími negativními aspekty. Srovnáváním s kontroverzními stavbami mešit v Kolíně nad Rýnem, Mnichově nebo Berlíně vlastně média kolem mešity Merkez vytvořila jakýsi mýtus, mediální obraz ideální výstavby, který v období politizace (zejména vznik Islámské

¹¹⁴ Anfrage der Fraktion der Bürgerbewegung pro Köln e.V. im Rat der Stadt Köln gem. § 4 der Geschäftsordnung des Rates, AN/1230/2009, Köln, 13. Juli 2009, <http://offeneskoeln.de/attachments/6/7/pdf186676.pdf> (staženo 22. 10. 2013).

¹¹⁵ Unterlage zur Sitzung im öffentlichen Teil, Vorlage-Nr. 3067/2009, VI/63/632/2, Köln, 22. Juli 2009, <http://offeneskoeln.de/attachments/9/7/pdf187279.pdf> (staženo 18. 10. 2013).

¹¹⁶ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 261.

¹¹⁷ Dringlichkeitsbeschluss durch den Bezirksbürgermeister und ein weiteres Mitglied der Bezirksvertretung gem. § 36 Abs. 5 i.V. mit §60 Abs. 1 S.2 GO NRW, Drucksache-Nr. 09-1704, V/61-22 Rath/3527, Duisburg, 4. November 2009.

konference¹¹⁸ v roce 2006) a široké medializace debaty o přítomnosti islámu v Německu padl na úrodnou půdu. Titulky jako *Moschee in Duisburg: Ganz ohne Protest* (Mešita v Duisburgu: Zcela bez protestu, FAZ 25. 10. 2008), *Lautlos in Marxloh* (V Marxlohu bez hluku, FAZ 26. 10. 2008), *Moschee-Eröffnung: Warum das Wunder in Marxloh funktioniert* (Otevření mešity: Proč zázrak v Marxlohu funguje, Der Spiegel 26. 10. 2008), *Duisburger Moschee: Ein Minarett mal ohne Streit* (Duisburská mešita: Tentokrát minaret beze sporů, Die Zeit 18. 3. 2009) nebo *Die Merkez Moschee in Marxloh: Immer offen für jeden* (Mešita Merkez v Marxlohu: Stále otevřená pro každého, Mülheim an der Ruhr 6/2011) uvozují články, které hovoří o otevřenosti duisburských muslimů, Marxlohském zázraku a dialogu mezi DITIBem a městem v Beiratu. Srovnávají Marxloh s kolínským Ehrenfeldem a berlínským Pankowem, kde se odehrávaly velké protestní akce. Jiné články (např. *Riesige Moschee eröffnet* ve Focusu ze dne 26. 10. 2008 nebo *Wie viel Moschee verträgt das Land?* v Die Welt ze dne 21. 10. 2008) popisují mešitu Merkez jako příklad a vzor bezproblémové stavby mešity v Německu.

Kromě toho, že média soustavně opomíjela probíhající protesty pravicových radikálů a aktivity Die Linke, přicházela také s přehnanými a nepravdivými informacemi. Mešitu popisovala jako obrovskou stavbu (Focus), největší mešitu v Německu (Die Zeit, Die Welt) a uváděla různá čísla kapacity mešity (od 1 200 do 2 000). Ve skutečnosti marxlohská mešita není největší německou mešitou. I kdyby se do ní vešlo 2 000 lidí, předčila by ji mešita Yavuz Sultan Selim v Mannheimu s kapacitou 2 500 lidí. A budeme-li počítat s nejčastěji uváděným číslem 1 200, pak by mešitu Merkez překonaly např. i berlínská mešita Şehitlik a hamburská mešita Imam Ali, obě s kapacitou 1 500 míst.

Elementární mediální princip „bad news = good news“ uplatnilo v případě mešity Merkez jen minimum novinářů, a sice v člancích, které vyšly ještě v průběhu stavby mešity. Příkladem je článek *Fremde im Revier* (Cizinci v revíru, Die Zeit 24. 11. 2005) od Ralfa Kalscheura. Ten kritizuje tradiční vzhled mešity a umístění stavby v Marxlohu, který popisuje jako ghetto. Používá slovo *Parallellgesellschaft* (paralelní společnost), jímž popisuje nebezpečí separování muslimů od okolí, odklon od integrace a prohlubování religiosity, které se může projevit např. častějším nošením šátků u žen.¹¹⁹

¹¹⁸ Islámská konference (*Islamkonferenz*) je institucionalizovanou platformou dialogu mezi německým státem a muslimy žijícími na území SRN. Vznik konference inicioval bývalý ministr vnitra Wolfgang Schäuble. Cílem konference, která se schází pravidelně od září 2006, je dosáhnout úspěšné integrace muslimů do většinové společnosti a klidného soužití obyvatel SRN.

¹¹⁹ Ralf Kalscheur, „Fremde im Revier“, *Die Zeit* (24. November 2005), <http://www.zeit.de/2005/48/Marxloh/seite-1> (staženo 15. 5. 2013).

Podobně kritický jako Kalscheur je v článku *Das Wunder von Marxloh* (Marxlohský zázrak, Der Spiegel 31. 12. 2006) i Peter Wensierski, podle něhož patří k Duisburgu uhlí a kostely, ne mešity. Marxlohskou mešitu představuje jako symbol muslimské moci a staví ji do kontrastu s nedalekým kostelem sv. Petra, jehož kapacita je jen 300 míst, je skromně vyzdobený a při mších poloprázdný. Tím poukazuje na Marxloh jako na problematickou čtvrť, odkud se normální lidé stěhují pryč. Dále kritizuje politickou propagaci mešity, již demonstruje na ministru pro integraci zemské vlády Arminu Laschetovi, který stavbu marxlohské mešity označil za příkladnou.¹²⁰

Odlišnost článků vyšlých v průběhu stavby a článků zveřejněných až po jejím dokončení je pozoruhodná. Příčiny tohoto rozporu mohou být různé. Pro novináře mohlo být obtížné sehnat takové informace, které by na mešitu vrhly špatné světlo. Místní politici, zástupci spolků a církevní hodnostáři se o stavbě vyjadřovali pozitivně a zdůrazňovali její přednosti. Založení článků na jejich prohlášeních mělo za následek jejich často až propagační charakter. Přesto je zvláštní, že se nikdo z novinářů neodvolal na starší pesimističtější články. Zde mohla být důvodem spoluúčast Evropské unie a Severního Porýní-Vestfálska na financování mešity a stavba Begegnungsstätte, díky nimž se zdá být marxlohská mešita nemuslimy kontrolovanou stavbou sloužící integraci muslimů do společnosti. A důvodem mohlo být i jen to, že se časté srovnávání mešity Merkez se stavbou Zentralmoschee v nedalekém Kolíně nad Rýnem spolu s tendencí médií zveličovat a dramatizovat události postaralo o pozitivní auru marxlohské mešity, díky níž pak bylo možno vykreslit ehrenfeldskou mešitu v ještě tmavších barvách.

V Kolíně nad Rýnem se média přímo účastnila dialogu o průběhu stavby. Rozdíl oproti mediální reflexi duisburské mešity zapříčinila do značné míry redakce Kölner Stadt-Anzeiger (KStA), nejčtenějšího deníku v Kolíně nad Rýnem a okolí¹²¹, která tématu dlouhodobě věnovala velký prostor. Pozornost k ehrenfeldské mešitě obrátila v roce 2007, tedy ve stejné době, kdy začalo být aktivnější i hnutí Pro Köln. KStA podrobil kritice všechny zúčastněné strany, vyhledával názory známých osobností (kromě Ralpha Giordana např. kolínského arcibiskupa a kardinála Meisnera nebo architektky Dörte Gatermannové), dokonce za tímto účelem spustil nový pořad Hádka¹²² ve věži (*Streit im Turm*) na své internetové

¹²⁰ Peter Wensierski, „Das Wunder von Marxloh“, *Der Spiegel* (30. Dezember 2006), <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-50034732.html> (staženo 23. 9. 2013).

¹²¹ „Tageszeitungsverlage: Kölner Stadt-Anzeiger“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.koeln.de/branchen/eintrag/2572/tageszeitungsverlage/koelner-stadt-anzeiger/> (staženo 6. 3. 2014).

¹²² Tento překlad je bohužel nepřesný, jelikož význam německého slova *Streit* je potřeba chápat spíše jako ostrou výměnu názorů nebo vášnivou debatu. České slovo „hádká“ bylo zvoleno především z úsporných a estetických důvodů, tzn. jako jedno relativně výstižné slovo namísto nedobře znějícího sousloví.

televizní stanici, kde se odehrála řada diskuzí, např. níž duel Ralpa Giordana a zástupce DITIBu Bekira Albogy, a také provedl průzkum veřejného mínění.

KStA se věnoval populárním a spíše všeobecným a tedy jednodušším tématům. Böhmovi ve svých komentářích mnohokrát vytkl, že dal mešitě tradiční vzhled. Odvolával se při tom na kupoli, která je podle něj příliš velká a působí imperialisticky.¹²³ Tento názor podpořila i architektka Dörte Gatermannová, která tvrdí, že mešity v Evropě by měly mít evropský, současný a atraktivní vzhled.¹²⁴ Paul Böhm se však této kritice brání a považuje ji za chybnou a přehnanou. Podle něj je totiž kupole evropského původu a kromě toho, že vznikla z konstrukční nouze, nabízí určité prostorové a technické kvality. Je také nemožné považovat kupoli za nmoderní architektonický prvek, zvláště pokud má novou podobu.¹²⁵

Podobně deník prezentoval i postoj kardinála Meisnera. Citoval především výroky jako *ungutes Gefühl* (nedobrý pocit) ze stavby mešity, *Kulturbruch* (narušení kultury) a umístění stavby ve stínu Kolínského dómu.¹²⁶ Z těchto slov se zdá, že se kardinál vyjádřil přímo proti stavbě mešity. Ve skutečnosti však mluvil o tom, jak je důležité, aby fungovaly dobré sousedské vztahy a přistěhovalci žili v souladu s německou ústavou a demokracií.¹²⁷

Články zveřejněné v KStA si často vzájemně odporovaly. Jednou stranily politiky CDU, jindy ji tvrdě odsuzovaly¹²⁸, podle průzkumu, který deník sám zorganizoval, se veřejnost ze dvou třetin vyjádřila pro stavbu mešity, jiný článek ale přišel se zprávou, že jsou Kolíňané proti stavbě mešity v naplánované podobě.¹²⁹

Největší vliv na vnímání záležitosti obyvateli Kolína nad Rýnem měly již zmíněné televizní debaty pořádané KStA. Věnovaly se nejen ehrenfeldské mešitě, ale i problematice zahalování žen a krevní mstě, citlivým tématům, která staví přistěhovalce do pozice narušitelů lidských práv. Přistěhovalci se ve stínu těchto debat jeví jako cizinci, jejichž způsob života je neslučitelný s evropskou kulturou.

Témata KStA přejímaly i další deníky. Například Frankfurter Allgemeine Zeitung nabídly stylizovaný duel Ralpa Giordana a spolkového ministra financí Wolfganga

¹²³ Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009), 150.

¹²⁴ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 161-170.

¹²⁵ Paul Böhm (architekt mešity Zentralmoschee), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 6. ledna 2014.

¹²⁶ Beinhauer-Köhler a Leggewie, *Moscheen in Deutschland...*, 151.

¹²⁷ Sommerfeld, *Der Moscheestreit...*, 177-181.

¹²⁸ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 220.

¹²⁹ *Ibid.*, 217.

Schäubleho¹³⁰, Der Spiegel zase označil Kolín za „německou Mekku“¹³¹. Tyto dva příklady spolu s prací KStA ukazují, jak se média primárně zaměřila na zvučná jména, kontroverzní a často útočné titulky, vyjímala slova z kontextu a uváděla je v jiných souvislostech, neposkytovala úplné informace a dokonce uváděla neověřené nebo neexistující informace, jako třeba otvírací hodiny mešity, které zatím nebyly nikde zveřejněny.¹³² Mediálně atraktivní byl samozřejmě i vývoj na poli kolínské politiky – změna postoje radních, akce Pro Köln a také jednání DITIBu téma neustále aktualizovaly a nabízely prostor jak ke kritice, tak ke spekulacím.

Další příčinou odlišné reflexe stavby mešity Merkez a mešity Zentralmoschee médií byla skutečnost, že na rozdíl od Duisburgu, a zvláště od Marxlohu, kde je vrstva elit slabší, v Kolíně žije a působí známý spisovatel a publicista Ralph Giordano, který dlouhodobě zastává k otázkám integrace muslimů v Německu skeptický postoj. Důvodem jeho skepse vůči muslimským přistěhovalcům je zkušenost židovské menšiny na Blízkém Východě a nedůvěra vůči imigrantům a integraci. Média využila Giordanovy přítomnosti v epicentru dění a zaměřila na něj svou pozornost s cílem vytvořit z jeho osoby názorového vůdce¹³³, která tématu výstavby nové mešity zajistí dlouhodobou sledovanost. Giordano byl díky své pozici kolínského intelektuála a kosmopolity, který se aktivně vyjadřuje k současným společenským otázkám, ideálním adeptem na pozici názorového vůdce a stal se proto hlavním mediálním kritikem v diskuzi kolem stavby ehrenfeldské mešity.

Giordano upozorňuje na údajně příliš velkorysou německou imigrační a sociální politiku, porušování lidských práv (zahalování, nucené sňatky, zakazování ženám vycházet ven), agresivní mládež, znásilňování a vraždění dívek v rodinách imigrantů, mluví o krevních mstách, terorismu a státu ve státě, který vzniká v okolí mešity, kde se soustředí obchody, čajovny, kadeřnictví a další zařízení, v nichž se nemluví německy a která imigranti navštěvují, místo aby využívali služeb společně s ostatními nemuslimskými obyvateli města. V mešitách se navíc děti učí rozlišovat lidi na věřící a nevěřící a pohrdají Němci, protože nejsou obřezaní a jí vepřové maso.¹³⁴

¹³⁰ Plné znění debaty spolkového ministra vnitra Wolfganga Schäubleho s publicistou Ralphem Giordanem bylo zveřejněno pod titulkem „Islam ist kollektiv nicht integrierbar“ ve Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung 2.3.2008. (Zdroj: „Der Islam ist längst ein Teil unseres Landes«, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (1. März 2008), <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/schaeuble-der-islam-ist-laengst-ein-teil-unseres-landes-1516144.html> (staženo 20. 5. 2013).)

¹³¹ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 226.

¹³² Ayse Aydinová (mluvčí organizace DITIB), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 10. února 2014.

¹³³ Giordano fungoval jako tzv. opinion leader, jehož názor má ve společnosti váhu a je přejímán masovým publikem. Viz: Michael Kunczik, *Základy masové komunikace* (Praha: Karolinum, 1995), 183-190.

¹³⁴ Ralph Giordano, *Erinnerungen eines Davongekommenen* (Köln: Kiepenheuer&Witsch, 2007), 516-527.

Politolog Kemal Bozay cituje ve svém eseji *Kulturkampf von rechts – Das Dilemma der Kölner Moscheedebatte* (Kulturní boj zprava – Dilema kolínské debaty o mešitě) Giordanova slova, podle nichž mešity vzdalují přistěhovalce od úspěšné integrace a jejich stavba je proto provokací.¹³⁵ V eseji *Nicht die Moschee, der Islam ist das Problem* (Problémem není mešita, ale islám) pak sám Giordano kritizuje organizaci DITIB za to, že se prezentuje jako liberální a otevřená, přestože její imámové jsou speciálně školení v Turecku a kladou důraz na zachování muslimské identity. Také jí vyčítá, že popírá genocidu Arménů, což je podle něj srovnatelné s Osvětimskou lží.¹³⁶

Giordano obviňuje muslimy z předsudků, zatímco sám smývá rozdíl mezi muslimem a islamistou¹³⁷, neodpustí si urážky (v jednom rozhovoru např. označil zahalenou muslimku za *menschlicher Pinguin*, lidského tučňáka¹³⁸) a irelevantní srovnávání (např. stavbu kostelů v Turecku se stavbou mešit v Německu¹³⁹) a propaguje kontroverzní názory Thila Sarrazina, které dokonce imigrantům doporučuje jako návod k tomu, co by měli zlepšit a nad čím by se měli zamýšlet¹⁴⁰.

Některé Giordanovy pojmy a výroky (ghettoizace, paralelní společnost, výrok *Es gibt kein Grundrecht auf den Bau einer Großmoschee*, který zazněl v debatě se zástupcem DITIBu Bekirem Albogou) si přisvojilo hnutí Pro Köln, což vedlo k domněnkám, že s ním Giordano sympatizuje nebo dokonce spolupracuje.¹⁴¹ Giordano však existenci jakéhokoliv vztahu s tímto, podle jeho slov, neonacistickým hnutím¹⁴² rázně zamítl¹⁴³ a podobné dohady považuje vzhledem ke svému původu a zkušenostem za urážku¹⁴⁴.

To však nemění nic na tom, že se jeho názory s tvrzeními Pro Köln často překrývala a dodávala jim váhu. Giordano sice označil hnutí za neonacistické, avšak v debatách pořádaných redakcí regionálního deníku *Kölner Stadt-Anzeiger*, eventuálně prostřednictvím článku apod., nikdy nevaroval před jeho vlivem na politiku nebo populistickými praktikami a nijak zvlášť nevysvětlil ani své důvody, proč se od hnutí distancuje, přestože by právě několikeré zdůraznění jeho názoru na toto uskupení mohlo snížit jeho veřejnou podporu.

¹³⁵ Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 205.

¹³⁶ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 45.

¹³⁷ Ralph Giordano, *Erinnerungen eines Davongekommenen* (Köln: Kiepenheuer&Witsch, 2007), 521.

¹³⁸ Franz Sommerfeld und Helmut Frangenberg, „Stoppt den Bau dieser Moschee“, *Kölner Stadt-Anzeiger* (16. Mai 2007), <http://www.ksta.de/koeln-uebersicht/-stoppt-den-bau-dieser-moschee-,16341264,13378094.html> (staženo 23. 9. 2013).

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Jürgen Bellers, Hrsg., *Zur Sache Sarrazin* (Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2010), 13-17.

¹⁴¹ Sommerfeld und Frangenberg, „Stoppt den Bau dieser Moschee“.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Např. v: „Stoppt den Bau dieser Moschee“ (*Kölner Stadt-Anzeiger*, 16.5.2007), „Politiker blenden Zorn über Probleme aus“ (*Kölner Stadt-Anzeiger*, 22.5.2007) nebo „Giordano attackiert erneut Islamisten“ (*Kölner Stadt-Anzeiger*, 1.6.2007).

¹⁴⁴ Ralph Giordano (spisovatel a publicista), korespondence s autorkou, 26. října 2013.

Namísto toho Giordano zabředl do opakovaného napadání přistěhovalců, vyjadřoval se zjednodušeně a frázovitě a své výroky dokládal černobílými tvrzeními.

3.4 Shrnutí dílčích výsledků

Ze srovnání vyplývá, že stavba mešity Merkez a mešity Zentralmoschee probíhala zcela odlišně. Jediným shodným momentem bylo vytvoření Rady. I tento orgán však v Ehrenfeldu vznikl mnohem později než v Marxlohu. Stavba mešity Merkez proběhla rychle a poklidně. Byla postavena za podmínek sjednaných ještě ve fázi plánování a jako společný projekt muslimů a nemuslimů, získala finanční podporu z evropských a státních fondů, nebyla vystavena žádným požadavkům na změny ze strany politiků a stala se i předmětem spolupráce DITIBu s místními spolky a občanskými iniciativami, jejímž výsledkem byla mimo jiné i dobrá informovanost veřejnosti o průběhu stavby. V Kolíně nad Rýnem se stavba vyvíjela úplně jinak. Mešita byla nejprve politickými zástupci přijata, a to bez jakýchkoliv požadavků. Situace se však záhy změnila, když radnice začala klást dodatečné požadavky. Následovalo zdoluhavé hledání kompromisů. Když byla konečně dojednána výsledná podoba mešity a byla zahájena stavba, ukázalo se, že DITIB bude mít potíže stavbu zaplatit a že klidně nebude probíhat ani spolupráce s německým architektem Paulem Böhem, který byl dokonce po určitou dobu od stavby odstaven. Namísto komunikace a spolupráce s muslimy vyšli Koliňané do ulic protestovat. O tom, proč je stavba nové mešity důležitá, je přišel zpravit pouze primátor. Jinak byla veřejnost zcela odkázaná na média.

Pravicový extremismus byl přítomen u obou sledovaných případů a v obou městech také ovlivnil výsledky voleb. Zásadní rozdíl však panuje v úspěšnosti pravicového extremismu v Duisburgu a Kolíně nad Rýnem. Zatímco duisburští radikálové byli svým klíčovým politickým protějškem, stranou Die Linke, donuceni k ústupu a museli se smířit s volebním neúspěchem, v Kolíně nad Rýnem padly jejich akce na úrodnou půdu. Místní Občanské hnutí Pro Köln využilo komplikací kolem plánování a výstavby nové mešity a také absence rovnocenného protivníka ve svůj prospěch, hned v prvních volbách usedlo na městské radnici a od té doby svou nově nabytou pozici v regionální politice dále posilovalo.

Role médií spočívala nejen ve zprostředkování informací o průběhu realizace stavby a o komunikaci mezi zástupci muslimů a města, ale i v poskytnutí konkrétního úhlu pohledu na událost, a tak významně přispěla k tvorbě veřejného mínění. Marxlohské mešitě média

věnovala menší pozornost. Články tihly ve většině případů k monotónní propagaci mešity Merkez jako vzoru bezproblémové výstavby, kritických reakcí vyšla jen hrstka a z veřejně působících osobností se k mešitě soustavně vyjadřovali jen duisburští politici. Kolem ehrenfeldské mešity se oproti tomu rozpoutala mediální bouře. Stavbě se víceméně věnovala všechna místní i celostátní média. Zaměřila se především na komplikovaný průběh stavby a její potenciálně negativní dopad na společnost, velkou pozornost však věnovala i pravicovému extremismu a především pak známým osobnostem, jejichž názory do značné míry sama vyhledávala.

Závěr

Srovnání mešit Merkez v Duisburgu a Zentralmoschee v Kolíně nad Rýnem ukázalo, že hlavními příčinami rozdílných reakcí německé společnosti na stavbu těchto mešit byly politické a mediální aspekty výstavby, přičemž pod politickými aspekty je nutno si představit nejen postoj městského zastupitelstva ke stavbě, ale také politiku muslimské organizace DITIB v daném městě a výsledky aktivity místních pravicově extremistických stran a hnutí.

Duisburským muslimům se podařilo postavit novou mešitu s velkou podporou duisburských politických zástupců. Z jejich iniciativy byl projekt pojat nejen jako krok k integraci marxlohských muslimů do většinové společnosti, ale také jako součást programu vylepšení celé čtvrti. Takto koncipovaný projekt zajistil úzkou spolupráci organizace DITIB s městem a přístup k finanční podpoře a otevřel dveře spolupráci tureckých muslimů s katolickou církví, marxlohskými a duisburskými spolky a iniciativami. Prohlubující se spolupráce projekt uchránila před pravicovým extremismem a mediální kritikou, které se vlastně téměř nedostaly ke slovu. Akce pravicových radikálů byly vždy hned v počáteční fázi zmařeny spojenými silami strany Die Linke a občanských iniciativ. Média projekt využila jako kontrastní případ pro účely kritiky kontroverznějších a novinářsky atraktivnějších mešit. Z toho důvodu záměrně přehlížela negativní rysy stavby a vlastně tak spoluvytvořila její image bezproblémové mešity.

Reflexi stavby kolínské mešity veřejností poškodil komplikovaný vztah DITIBu s místními radními. Nejasný postoj politických zástupců a málo iniciativní politika samotného DITIBu způsobily zbytečné průtahy jak ve fázi plánování, tak během stavby mešity, a poskytly tak prostor a neustále nová témata pravicovým extremistům i negativní mediální kritice. Média navíc využila přítomnosti elit v Kolíně nad Rýnem a dlouhodobě skrz ně živila zájem a debatu kolem výstavby mešity. Kvůli akcím Pro Köln, negativnímu mediálnímu obrazu a zpolitizování celého projektu, způsobeného mj. i mediátorskou úlohou primátora Fritze Schrammy, stavba nové mešity vyzněla jako pro společnost nebezpečný a nežádoucí, v lepším případě sice oprávněný, ale příliš komplikovaný projekt.

Zamyslíme-li se však nad budoucností sledovaných mešit a jejich rolí v procesu integrace tureckých muslimů do většinové společnosti, zjistíme, že z tohoto hlediska se jako bezproblémová jeví spíše mešita Zentralmoschee. Berthold Löffler ve své publikaci o integraci přistěhovalců v SRN píše, že integraci je třeba chápat jako jakousi střední cestu mezi asimilací, která je v demokratických zemích nepřijatelná, a segmentací společnosti, která

by vedla k roztržštěnosti a diskriminaci přistěhovalců.¹⁴⁵ Umístění mešity Merkez a politika duisburského DITIBu se blíží právě extrémní segmentaci společnosti. Stavba byla postavena na odlehleém místě, stranou od centra města a také ve čtvrti, kde neustále roste počet obyvatel přistěhovaleckého původu. Dialog muslimů s nemuslimy, který byl základem celého projektu, navíc pomalu ustává. Podle slov zástupců spolku Runder Tisch Marxloh se muslimové v posledních letech účastní schůzek jen v případě, že mají šanci získat peníze pro své vlastní projekty.¹⁴⁶ Také z bližšího pohledu na fungování programu Begegnungsstätte je jasné, že mezináboženská a mezikulturní výměna není nijak čilá, a základní kurzy, jako je výuka němčiny nebo společné projekty muslimů s nemuslimy, se nekonají vůbec. Umístění Begegnungsstätte v suterénu mešity navíc nijak nepřispívá k její přístupnosti a kontrolovatelnosti zvenčí, a to i přes to, že se právě tato část stala základem úspěchu celého projektu. Mešita, která měla přispět k integraci tureckých muslimů do většinové společnosti a k vzestupu čtvrti Marxloh, tedy spíše posiluje sepětí turecké komunity a izoluje ji v tradičním tureckém prostoru, kde vládou turecké zvyky, architektura i jazyk. Chápeme-li tedy integraci jako kompromis mezi asimilací a segmentací, který je založený na vzájemné interakci většinové společnosti a skupiny přistěhovalců, pak nemůžeme mešitu Merkez vnímat jako ideální místo pro integraci muslimů. A to i přes to, že zde muslimové mohou vést pohodlný život založený na úspěšném podnikání.

Nebezpečí segmentace obyvatel Duisburgu se odrazilo na stoupající podpoře pravicově extremistického hnutí Pro NRW. Dříve nevítaní radikálové získali ve volbách do zemského sněmu v roce 2012 o 1,3 % více než ve stejných volbách přede dvěma lety.¹⁴⁷ A tak to může pokračovat i nadále, pokud se nezmění politika místních správních orgánů a duisburského DITIBu. Němců ve čtvrti ubývá, odchází za prací a vyšší životní úrovní. Radní se sice snaží město různými způsoby zatraktivnit. Pouhou výstavbou nových obytných prostor, opravami a zřizováním školek a škol však integraci tureckých muslimů zajistit nemohou. Té by spíše prospěly nové společné projekty s nemuslimy a větší otevřenost duisburského DITIBu vůči integraci demonstrována např. výukou němčiny v mešitě.

Oproti marxlohské mešitě má ta ehrenfeldská z hlediska integrace tureckých muslimů mnohem příznivější polohu, která znemožňuje intenzivnější separaci zdejších Turků od ostatních obyvatel. A budoucí pozitivní vývoj ovlivňují i další faktory. Zvolením

¹⁴⁵ Berthold Löffler, *Integration in Deutschland: Zwischen Assimilation und Multikulturalismus* (München: Oldebourg Wissenschaftsverlag GmbH 2011), 89-105.

¹⁴⁶ Martin Krampitz, „Runder Tisch in Duisburg-Marxloh erfindet sich neu“, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* (19. Juni 2012), <http://www.derwesten.de/staedte/duisburg/nord/runder-tisch-in-duisburg-marxloh-erfindet-sich-neu-id6785060.html> (staženo 8. 3. 2014).

¹⁴⁷ *Landtagswahl 2012*, Stadt Duisburg: Stabsstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2012), http://duisburg.de/news/medien-49/Wahlbericht_LW_2012.pdf (staženo 20. 1. 2014).

německého jména se DITIB předem zavázal k otevřené podpoře používání němčiny v turecké komunitě. Předpokladem ke splnění tohoto závazku je i funkce mešity jako hlavního sídla organizace, díky níž plní stavba reprezentativní funkci. Moderní architektonický vzhled mešity navíc symbolizuje odpoutání turecké komunity od domácí tradice a jistě se stane předmětem zájmu turistů.

Mnozí veřejně činní lidé (např. bývalá mluvčí DITIBu Ikbal Kilicová nebo bývalý předseda kolínských odborů Wolfgang Uellenberg-van Dawen) považují pozornost věnovanou mešitě v Ehrenfeldu za přehnanou.¹⁴⁸ Jiní (např. Paul Böhm¹⁴⁹ nebo Franz Sommerfeld¹⁵⁰) jsou však přesvědčeni o tom, že byla intenzivní debata o kontroverznosti stavby důležitá a prospěšná. Dění kolem mešity totiž konečně probudilo společnost z lhostejnosti, která byla dosud mylně považována za toleranci, a ukázalo nutnost existence dialogu mezi muslimy a nemuslimy. Mluvčí organizace DITIB Ayse Aydinová dokonce upozornila na to, že v porovnání s jinými protesty, např. kolem Stuttgartu 21¹⁵¹, byly ty v Kolíně nad Rýnem malé, a že celá záležitost dospěla ke zdárnému konci.¹⁵² Zda je její odhad pravdivý, ukáží alespoň částečně komunální volby v květnu 2014.

Úspěšnost projektů výstavby sledovaných mešit v procesu integrace tureckých přistěhovalců můžeme dále využít i pro definici základního rámce faktorů, které mají vliv na bezproblémovost výstavby mešit v SRN. V případě plánování nového projektu je tím nejdůležitějším bezesporu místo, kde má být nová mešita postavena. Pokud chce Německo, respektive jiný stát, pracovat na integraci muslimů do většinové společnosti, pak nesmí muslimy schovávat a vylučovat je tak z většinové společnosti („exkluze“ přistěhovalců). Naopak, mělo by se snažit podnítit v nich potřebu pohybovat se ve většinové společnosti, aby se stali její součástí („inkluzí“ přistěhovalců). To samé platí i pro stavbu mešit. Mešita, která stojí příliš stranou od každodenního ruchu, sice nabízí svým návštěvníkům klidné a hezké prostředí, zároveň je však izoluje od světa kolem. Z toho důvodu by ideální mešita měla stát na frekventovaném místě, přičemž čím je mešita větší a důležitější, tím blíže centru města by měla stát.

¹⁴⁸ Franz Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008), 30.

¹⁴⁹ Paul Böhm (architekt mešity Zentralmoschee), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 6. ledna 2014.

¹⁵⁰ Podiumsdiskussion „Wege aus der Integrationskrise“, Studio DuMont (Köln am Rhein 28. August 2007) in Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008), 213.

¹⁵¹ Stuttgart 21 je projektem stavby a modernizace železniční trasy Stuttgart-Augsburg a Evropské magistrály Paříž-Vídeň. Jeho součástí je i stavba nového hlavního nádraží ve Stuttgartu. Přestože byl projekt plánován od roku 1994, stavba začala až v roce 2010. Doprovázejí ji protesty a kontroverze kolem financování projektu a jeho dopadu na životní prostředí.

Referendum v roce 2011 rozhodlo těsnou většinou o pokračování stavby. (Zdroj: M. Woitzik a L. Jekat, „Stuttgart 21 interaktiv“, *Süddeutsche Zeitung*, <http://www.sueddeutsche.de/app/flash/politik/stuttgart21/> (staženo 18. 2. 2014).)

¹⁵² Ayse Aydinová (mluvčí organizace DITIB), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 10. února 2014.

Zásadní vliv na bezproblémovost výstavby mají političtí zástupci města, kteří realizaci projektu povolují. Ze své funkce mohou projekt usměrňovat a do značné míry také měnit. Jejich politika musí být aktivní a promyšlená a měla by se snažit o co nejhlubší a mnohostrannou spolupráci s muslimy a dalšími skupinami, které by mohly s muslimskou komunitou spolupracovat dlouhodobě.

Významná je i funkce mešity. Pokud má stavba přispět k integraci muslimů do většinové společnosti, měla by sloužit jako jakýsi most mezi oběma stranami. Základem tohoto spojení by měl být především jazyk (v tomto případě němčina), integrační program a spolupráce s nemuslimy (formou společných projektů, kulturních akcí přístupných široké veřejnosti apod.).

Dialog muslimů s nemuslimy nelze vymáhat. Na druhou stranu, integrace muslimů do většinové společnosti se bez dialogu neobejde, protože jedině prostřednictvím dialogu mezi většinovou společností a přistěhovalci lze definovat pojem integrace a reflektovat požadavky obou táborů. Proto je základem bezproblémové výstavby mešit především promyšlený projekt a fungující komunikace mezi všemi skupinami, kterých se stavba týká.

Summary

The purpose of the bachelor thesis *Non-problematic Construction? A Comparison of German Society's Reaction to the Construction of the Mosques in Duisburg and Cologne* is to create an empirical case study that will help to identify a framework of factors which influence society's reaction to the mosque construction and ensure a non-problematic construction. The mosque-construction represents an exemplary discussion about the immigration of Muslims to Germany and their integration into the indigenous society.

The main goal of the thesis is to compare the construction of the Merkez Mosque in Duisburg-Marxloh with the construction of the Central Mosque in Cologne-Ehrenfeld on the basis of pre-defined criteria, and to identify their similarities and differences in order to answer the question why the first mosque is perceived as a non-problematic construction while the other is a problematic one.

The thesis analyses two groups of factors. The first group consists of structural factors such as the nature of the surrounding area, the site of the mosque and its function; the second group includes the debate between key public and civic actors who affect the construction process and also influence society's opinion.

The thesis is divided into two parts, each of them devoted to one group of factors. Both parts are composed of four chapters. The first three of them describe the group-factors in the example of the two quoted mosques. The last chapter summarises the key points of the previous analysis.

Although the discussion between key public and civic actors may seem more important in deciding how society will react to the mosque-construction, it is the structural nature of the mosque that determines how the actors will play, how the mosque will be perceived, and if it will support social integration or not. It is obvious that only the key actors will set the conditions and decide where the mosque will be placed, how it will look, what will happen inside the building etc. However, the debate is complicated and it usually evolves during the whole process of construction. Therefore, the logic of the thesis is first to introduce the mosque as a building and then as an object of the integration-debate.

As is stated in the conclusion and pointed out in several places throughout the main body of the thesis, society's reaction to the construction may sometimes be misleading if we describe, or "label", a mosque as a non-problematic or problematic construction. The reason is quite simple. If we consider the debate and its conclusions as the main factor which

determines if the construction was problematic or not, we have to bear in mind that every debate is limited by a certain period of time and therefore influenced by a specific situation. However, we know that times are changing, i.e. the society is evolving and with it also the behaviour of key actors. But what remains and what changes with great difficulty (if it can change at all) is the structural nature of a mosque. This is why the thesis tries to describe both groups of factors in detail and to point out the nature of the influence each group of factors has on the perception of the mosque, but also on the integration process in the long-term.

Seznam zkratk

Begegnungsstätte	Místo setkávání v mešitě (Begegnungsstätte an der Moschee)
CDU	Křesťansko demokratická unie (Christlich Demokratische Union)
DITIB	Turecko-islámská unie organizace pro náboženství
DLVH	Německá liga pro národ a domov (Deutsche Liga für Volk und Heimat)
EU	Evropská unie
FAZ	Frankfurter Allgemeine Zeitung
FDP	Svobodná demokratická strana (Freie Demokratische Partei)
KStA	Kölner Stadt-Anzeiger
NATO	Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)
NPD	Národně demokratická strana Německa (Nationaldemokratische Partei Deutschlands)
PDS	Strana demokratického socialismu (Partei des demokratischen Sozialismus)
Pro Köln	Občanské hnutí Pro Köln (Bürgerbewegung Pro Köln)
Pro NRW	Občanské hnutí Severního Porýní-Vestfálska (Bürgerbewegung Pro Nordrhein-Westfalen)
SED	Sjednocená socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)
SPD	Sociálně demokratická strana Německa (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)
SRN	Spolková republika Německo

Použité zdroje

I. Primární zdroje

a) Zákony

Baugesetzbuch, Bundesrepublik Deutschland, 23. September 2004 (BGBl. I S.2414), geändert 11. Juni 2013 (BGBl. I S.1548).

Grundgesetz, Bundesrepublik Deutschland, 23. Mai 1949 (BGBl.S.1), geändert 11. Juli 2012 (BGBl. I S.1478).

b) Záznamy ze zasedání městských zastupitelstev

Anfrage der Fraktion der Bürgerbewegung pro Köln e.V. im Rat der Stadt Köln gem. § 4 der Geschäftsordnung des Rates, AN/1230/2009, Köln, 13. Juli 2009, <http://offeneskoeln.de/attachments/6/7/pdf186676.pdf> (staženo 22. 10. 2013).

Antrag der Fraktion der Bürgerbewegung pro Köln e.V. im Rat der Stadt Köln gem. § 3 der Geschäftsordnung des Rates, AN/1225/2009, Köln, 8. Juli 2009, <http://offeneskoeln.de/attachments/2/7/pdf186172.pdf> (staženo 19. 10. 2013).

Beschlussprotokoll über die Sitzung der Bezirksvertretung Ehrenfeld in der Wahlperiode 2004/2009 am Montag, dem 11.08.2008, 17:00 Uhr bis 19:45 Uhr, Raum 116, Geschäftsführung Bezirksvertretung 4 Ehrenfeld, Köln, 14. August 2008, <http://offeneskoeln.de/attachments/8/2/pdf122828.pdf> (staženo 22. 10. 2013).

Beschlussprotokoll/Niederschrift des Beirats für Zuwanderung und Integration, Rathaus Duisburg, Sitzung Nr. 21, Duisburg, 31. März 2003.

Beschlussvorlage zur Behandlung in öffentlicher Sitzung, Vorlage-Nr. 1280/2010, V/V/2, Köln, 26. März 2010, <http://offeneskoeln.de/attachments/9/2/pdf228329.pdf> (staženo 11. 10. 2013).

Dringlichkeitsbeschluss durch den Bezirksbürgermeister und ein weiteres Mitglied der Bezirksvertretung gem. § 36 Abs. 5 i.V. mit §60 Abs. 1 S.2 GO NRW, Drucksache-Nr. 09-1704, V/61-22 Rath/3527, Duisburg, 4. November 2009.

Unterlage zur Sitzung im öffentlichen Teil, Vorlage-Nr. 0569/2008, VI/61/1, Köln, 14. April 2008, <http://offeneskoeln.de/attachments/8/9/pdf89698.pdf> (staženo 11. 10. 2013).

Unterlage zur Sitzung im öffentlichen Teil, Vorlage-Nr. 3067/2009, VI/63/632/2, Köln, 22. Juli 2009, <http://offeneskoeln.de/attachments/9/7/pdf187279.pdf> (staženo 18. 10. 2013).

c) Statistiken, Studie und Projektmaterial

„Anzahl der muslimischen Moscheen und Gebetsräume in Deutschland im Jahr 2009“, Webseite des Statistik-Portals, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/72323/umfrage/muslimische-moscheen-und-gebetsraeume-in-deutschland/> (staženo 20. 2. 2014).

„Bundestagswahl 2009“, Webseite der Veröffentlichung der Wahlergebnisse, <http://www.wahlergebnisse.nrw.de/bundestagswahlen/2009/aktuell/a117bw0900.html> (staženo 20. 1. 2014).

„Islam in Deutschland“, Offizielle Webseite des Bundesministeriums des Innern, http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Staat-Religion/Islam/islam_node.html (staženo 20. 2. 2014).

„Kommunalwahl 2004: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2004/wahlpraesentation/index.html?ansicht=1&w=5&art=8&g=1&typ=2&id=1> (staženo 1. 1. 2014).

„Kommunalwahl 2004: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2004/wahlpraesentation/index.html?ansicht=7> (staženo 1. 1. 2014).

„Kommunalwahl 2009: Wahlpräsentation“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/wahlen/kommunalwahl/2009/wahlpraesentation/> (staženo 1. 1. 2014).

„Moschee mit einer Bildungs- und Begegnungsstätte an der Warbruckstraße in Duisburg-Marxloh“, Offizielle Webseite der DITIB in Duisburg, http://www.ditib-du.de/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=121 (staženo 14. 1. 2014).

„Religionszugehörigkeit“, Offizielle Webseite der Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/145148/religionszugehoerigkeit> (staženo 20. 2. 2014).

„Tageszeitungsverlage: Kölner Stadt-Anzeiger“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.koeln.de/branchen/eintrag/2572/tageszeitungsverlage/koelner-stadt-anzeiger/> (staženo 6. 3. 2014).

„Zahlen und Statistik: Strukturdaten“, Offizielle Webseite der Stadt Köln, <http://www.stadt-koeln.de/1/zahlen-statistik/strukturdaten/> (staženo 18. 2. 2014).

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Statistisches Bundesamt (Wiesbaden 2013), <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Arbeitsmarkt/Erwerbstaetigkeit/Erwerbstaetigkeit.html> (staženo 13. 1. 2014).

Birgitte Grandt a Hartmut Eichholz, *Soziale Stadt NRW: Duisburg Marxloh*, EG DU Entwicklungsgesellschaft Duisburg mbH (März 2010), http://www.soziale-stadt.nrw.de/stadtteile_projekte/profil.php?st=duisburg-marxloh (staženo 13. 1. 2014).

Einwohner nach Deutschen und Ausländern am 31. 12. 2012, Stadt Duisburg: Stabstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2012), http://www.duisburg.de/leben/die_stadtbezirke/medien/Einwohner_nach_Deutschen_und_Auslaendern_am_31122012.pdf (staženo 9. 1. 2014).

Landtagswahl 2012, Stadt Duisburg: Stabsstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2012), http://duisburg.de/news/medien-49/Wahlbericht_LW_2012.pdf (staženo 20. 1. 2014).

Naika Foroutan, *Identity and (Muslim) Integration in Germany* (Washington, D. C.: Migration Policy Institute, March 2013), <http://www.migrationpolicy.org/research/identity-and-muslim-integration-germany> (staženo 3. 4. 2014).

Neubau einer Begegnungsstätte und Moschee in Duisburg-Marxloh: Info-Heft des Kulturvereins DITIB in Duisburg-Marxloh, DITIB (November 2004).

Quartalszahlen 2010, Stadt Duisburg: Stabstelle für Wahlen, Europaangelegenheiten und Informationslogistik (Duisburg: 2010), http://www.duisburg.de/vv/I-03/medien/Quartalszahlen_2010_2012.pdf (staženo 9. 1. 2014).

Roland Richter, *Die Bevölkerungsentwicklung in Duisburg bis 2027: Ergebnisse der Bevölkerungsvorausberechnung 2008*, Stadt Duisburg: Amt für Statistik, Stadtforschung und Europaangelegenheiten (Duisburg: November 2008), http://www.duisburg.de/micro2/2027/medien/bindata/09-0190_Bevoelkerungsprognose_Duisburg_2027.pdf (staženo 10. 1. 2014).

Sozialbericht 2012, Schwerpunktthema: Prekäre Lebenslagen von Kindern und Jugendlichen, Stadt Duisburg: Amt für Soziales und Wohnen, Jugendamt (Duisburg/Bremen 2013), http://www.duisburg.de/vv/50/medien/Sozialbericht_Duisburg_2012.pdf (staženo 10. 1. 2014).

d) Periodický tisk dostupný na internetu

„„Allah in Ehrenfeld« – Wie Köln seine Groß-Moschee bekam“, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* (2012), <http://www.derwesten.de/nachrichten/eine-moschee-fuer-koeln-id6853707.html> (staženo 15. 5. 2013).

„Der Islam ist längst ein Teil unseres Landes“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (1. März 2008), <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/schaeuble-der-islam-ist-laengst-ein-teil-unseres-landes-1516144.html> (staženo 20. 5. 2013).

AFP, „Studie zu jungen Muslimen: »Mangelnde Integrationsbereitschaft«, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (2012), <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/studie-zu-jungen-muslimen-mangelnde-integrationsbereitschaft-11668311.html> (staženo 20. 5. 2013).

Andreas Rossmann, „Ich möchte die Muslime aus dem Hinterhof holen“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (8. Juni 2007), <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/koelner-moscheen-debatte-ich-moechte-die-muslime-aus-dem-hinterhof-holen-1437837.html> (staženo 23. 9. 2013).

Carolin Jenker, „Moschee-Eröffnung: Warum das Wunder in Marxloh funktioniert“, *Der Spiegel* (26. Oktober 2008), <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/moschee-eroeffnung-warum-das-wunder-in-marxloh-funktioniert-a-586613.html> (staženo 23. 9. 2013).

dpa und tso, „Großmoschee wird gebaut“, *Die Zeit* (29. August 2008), <http://www.zeit.de/online/2008/36/koelner-moschee> (staženo 30. 9. 2013).

Franz Sommerfeld und Helmut Frangenberg, „»Stoppt den Bau dieser Moschee«, *Kölner Stadt-Anzeiger* (16. Mai 2007), <http://www.ksta.de/koeln-uebersicht/-stoppt-den-bau-dieser-moschee-,16341264,13378094.html> (staženo 23. 9. 2013).

Helmut Frangenberg, „Zweiter Moschee-Architekt geht“, *Kölner Stadt-Anzeiger* (27. Juni 2013), <http://www.ksta.de/ehrenfeld/moscheebau-in-ehrenfeld-zweiter-moschee-architekt-geht,15187506,23533868.html> (staženo 23. 9. 2013).

Henning von Stolzenberg, „Rechte planen Sternmarsch auf Merkez-Moschee in Duisburg“, *Die Linke* (2005), http://www.dielinke-nrw.de/fileadmin/kundendaten/www.dielinke-nrw.de/pdf/NEWSLETTER_NRW/Rechte_planen_Sternmarsch_auf_Merkez.pdf (staženo 15. 1. 2014).

Hildegard Stausberg, „Tolerante Muslime?“, *Die Welt* (25. Januar 2008), <http://www.welt.de/debatte/kolumnen/Meine-Woche/article6060465/Tolerante-Muslime.html> (staženo 20. 5. 2013).

Christina Quast und Rolf Schraa, „Protest gegen Rechtsradikale“, *Kölnische Rundschau* (28. März 2010), <http://www.rundschau-online.de/politik/duisburg-protest-gegen-rechtsradikale,15184890,15413202.html> (staženo 12. 10. 2013).

Kate and Berlin Connolly, „International: Muslim Watershed: Germany's Biggest Mosque Opens“, *The Guardian* (25th October 2008), <http://search.proquest.com/docview/244300126?accountid=15618> (staženo 15. 5. 2013).

KNA, dpa, AP und Ik, „Mahnende Stimmen zur Eröffnung der Moschee“, *Die Welt* (26. Oktober 2008), <http://www.welt.de/politik/article2629306/Mahnende-Stimmen-zur-Eroeffnung-der-Moschee.html> (staženo 20. 5. 2013).

Kristian Frigejl und Margita Feldrapp, „Wie viel Moscheen verträgt das Land?“, *Die Welt* (26. Oktober 2008), <http://www.welt.de/politik/article2606235/Wie-viel-Moschee-vertraegt-das-Land.html> (staženo 20. 5. 2013).

KStA und dpa, „Giordano attackiert erneut Islamisten“, *Kölner Stadt-Anzeiger* (1. Juni 2007), <http://www.ksta.de/koeln-uebersicht/giordano-attackiert-erneut-islamisten,16341264,13428954.html> (staženo 23. 9. 2013).

M. Woitzik a L. Jekat, „Stuttgart 21 interaktiv“, *Süddeutsche Zeitung*, <http://www.sueddeutsche.de/app/flash/politik/stuttgart21/> (staženo 18. 2. 2014).

Martin Krampitz, „Runder Tisch in Duisburg-Marxloh erfindet sich neu“, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* (19. Juni 2012), <http://www.derwesten.de/staedte/duisburg/nord/runder-tisch-in-duisburg-marxloh-erfindet-sich-neu-id6785060.html> (staženo 8. 3. 2014).

Martin Spiewak, „Duisburger Moschee: Ein Minarett mal ohne Streit“, *Die Zeit* (18. März 2009), <http://www.zeit.de/2008/44/LS-Marxlohe> (staženo 15. 5. 2013).

Peter Berger, „Kein Dialog mehr: Krise um Kölner Moscheebau“, *Kölner Stadt-Anzeiger* (6. Juli 2013), <http://www.ksta.de/koeln/kein-dialog-mehr-krise-um-koelner-moscheebau,15187530,23617380.html> (staženo 23. 9. 2013).

Peter Schilder, „Moschee in Duisburg: Ganz ohne Protest“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (25. Oktober 2008), <http://www.faz.net/aktuell/politik/moschee-in-duisburg-ganz-ohne-protest-1714196.html> (staženo 20. 5. 2013).

Peter Wensierski, „Das Wunder von Marxloh“, *Der Spiegel* (30. Dezember 2006), <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-50034732.html> (staženo 23. 9. 2013).

Ralf Kalscheur, „Fremde im Revier“, *Die Zeit* (24. November 2005), <http://www.zeit.de/2005/48/Marxloh/seite-1> (staženo 15. 5. 2013).

stj, AP und AFP, „Duisburg: Riesige Moschee eröffnet“, *Focus* (26. Oktober 2008), http://www.focus.de/politik/deutschland/duisburg-riesige-moschee-eroefnet_aid_343578.html (staženo 15. 5. 2013).

Susanne Schmetkamp, „Öl ins Feuer gegossen“, *Die Zeit* (13. Juni 2007), <http://www.zeit.de/online/2007/24/moscheebau-koeln-boehm> (staženo 15. 5. 2013).

Ulrich Deuter, „Da will Köln natürlich genauso groß bauen“, *Das Kulturmagazin des Westens* (2007), <http://www.kulturwest.de/kulturpolitik/detailseite/artikel/da-will-koeln-natuerlich-genauso-gross-bauen/> (staženo 12. 5. 2013).

e) Expertní interview

Ayse Aydinová (mluvčí organizace DITIB), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 10. února 2014.

Paul Böhm (architekt mešity Zentralmoschee), osobní rozhovor s autorkou, 23. listopadu 2013, autorizováno 6. ledna 2014.

Ralph Giordano (spisovatel a publicista), korespondence s autorkou, 26. října 2013.

II. Sekundární zdroje

a) Knižní publikace

Alexander Häusler, Hrsg., *Rechtspopulismus als „Bürgerbewegung“: Kampagnen gegen Islam und Moscheebau und kommunale Gegenstrategien* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008).

Arnošt Veselý a Martin Nekola, eds., *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2007).

Bärbel Beinhauer-Köhler a Claus Leggewie, *Moscheen in Deutschland: Religiöse Heimat und gesellschaftliche Herausforderung* (München: Verlag C.H.Beck, 2009).

Berthold Löffler, *Integration in Deutschland: Zwischen Assimilation und Multikulturalismus* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH 2011).

Franz, Sommerfeld, Hrsg., *Der Moscheestreit: Eine exemplarische Debatte über Einwanderung und Integration* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2008).

Jürgen Bellers, Hrsg., *Zur Sache Sarrazin* (Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2010).

Martin Klapetek, *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku: Význam náboženství jako identifikačního prvku při integraci do západních společností* (Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011).

Michael Kunczik, *Základy masové komunikace* (Praha: Karolinum, 1995).

Ralph Giordano, *Erinnerungen eines Davongekommenen* (Köln: Kiepenheuer&Witsch, 2007).

Thilo Sarrazin, *Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen* (München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2010).

b) Film

Birgit Schulz a Gerhard Schick, dokumentární film *Allah in Ehrenfeld* (ARD: 2012).

III. Internetové portály

<http://www.antifakomitee.de/>

<http://www.pro-koeln-online.de/>

<http://www.die-linke.de/die-linke/aktuell/>

<http://www.ditib-du.de/>

<http://www.ditib.de/>

<http://netzwerk-gegen-rechts.org/>

<http://duisburgquer.blogspot.de/>
<http://www.elisenhof-marxloh.de>
<https://maps.google.com>
<http://www.rosenfuermarxloh.de>
<http://www.soziale-stadt.nrw.de>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Mešita Merkez ve čtvrti Duisburg-Marxloh (obrázek)

Příloha č. 2: Mešita Zentralmoschee ve čtvrti Köln-Ehrenfeld (obrázek)

Zdroj obrázků: Fotografie pořízené autorkou dne 23. a 24. listopadu 2013.

Přílohy

Příloha č. 1: Mešita Merkez ve čtvrti Duisburg-Marxloh (obrázek)

Příloha č. 2: Mešita Zentralmoschee ve čtvrti Köln-Ehrenfeld (obrázek)

